

Prepositioiden käyttö 700-luvun alun toscanalaisasiakirjoissa

Hanna Vilmi
Pro gradu -tutkielma
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Hanna Vilmi		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Prepositioiden käyttö 700-luvun alun toscanalaisasiakirjoissa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year 4/2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 51
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tämä tutkielma esittelee prepositioiden käyttöä varhaiskeskiaikaisissa latinankielisissä asiakirjoissa, jotka ovat peräisin Toscanan alueelta Italiasta ja ajoittuvat 700-luvun alkuun. Työssä selvitetään, missä määrin prepositioiden käyttö noudattaa klassisen latinan perinteitä ja toisaalta millaisia italian kielen piirteitä siinä on jo nähtävissä. Aineisto on koottu L. Schiaparellin vuosina 1929–1933 editoimasta kokoelmasta Codice diplomatico longobardo, josta on valittu 20 asiakirjaa. Nämä kuuluvat vanhimpiin kyseisellä alueella säilyneistä asiakirjoista.</p> <p>Tutkimus keskittyy asiakirjojen vapaasti muotoiltuihin osiin, joissa kirjureiden käyttämän kielen variaatiot tulevat parhaiten esiin. Asiakirjojen kieli on myöhäislatinaa, mutta kirjurit pyrkivät noudattamaan klassisen latinan perinteitä. Tulokset jaotellaan semanttisten roolien perusteella sen mukaan, mitä prepositioita kirjurit ovat käyttäneet kyseisen roolin ilmaisemiseen.</p> <p>Aineiston perusteella kyseisen ajan asiakirjoissa käytettävät prepositiot voi jakaa karkeasti kolmeen ryhmään, joista ensimmäisen muodostavat ne prepositiot, jotka kuuluvat klassiseen latinaan ja joiden käyttö on säilynyt samantapaisena italiaan. Näitä ovat esimerkiksi sijainti-ilmaisuissa in ja ad sekä kohdeilmaisuissa contra, liittolaisilmaisuissa cum ja lähdeittä kuvaava de. Toiseen ryhmään sisältyvät ne prepositiot, joiden käyttö tapa muuttuu selvästi verrattuna klassiseen latinaan. Näitä ovat esimerkiksi super, joka vaikuttaa tässä aineistossa korvaavan preposition post sekä iuxta, jota ei enää tässä aineistossa käytetä sijainti-ilmaisuissa.</p> <p>Kolmannessa ryhmässä ovat ne prepositiot, jotka kuuluvat klassisen latinan sijaan italiaan. Tällainen on esimerkiksi da, jota käytetään enimmäkseen lähdeilmaisuissa, joissa se vaihtelee preposition a kanssa. Tutkimuksen perusteella 700-luvun alussa Toscanan alueen asiakirjalatinassa käytetään prepositioita vielä monin paikoin klassisen perinteen mukaisesti, mutta niiden käyttötavoissa on jo nähtävissä odotettua runsaammin romaanisten kielten piirteitä.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Prepositiot – asiakirjat – myöhäislatina – semanttiset roolit – italian kielen historia		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muuta tietoa – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1 Johdanto	2
1.1 Tutkimuskysymykset ja -menetelmä	3
1.2 Aiempi tutkimus	6
2 Langobardiajan toscanalaisasiakirjat tutkimusaineistona	8
2.1 Langobardivaltakunta	9
2.2 Asiakirjojen kieli ja rakenne	10
2.3 Asiakirjatyytit	12
3 Latinan kehitys kohti romaanisia kieliä	14
4 Prepositiot ja semanttiset roolit	17
5 Prepositioiden käyttö 700-luvun alun toscanalaisasiakirjoissa	19
5.1 Lokaatio	20
5.1.1 <i>Ad, in ja extra</i>	20
5.1.2 <i>Prope</i>	23
5.1.3 <i>Ante ja post</i>	24
5.1.4 <i>Super ja trans, infra, sub ja subtus</i>	25
5.1.5 <i>Circa ja inter sekä de</i>	28
5.1.6 <i>Da, finis ja rectu</i>	29
5.2 Lähde ja tema	32
5.2.1 <i>Da ja a</i>	32
5.2.2 <i>De ja ex</i>	35
5.3 Syy, tapa ja reitti	38
5.3.1 <i>Pro, ex ja propter</i>	38
5.3.2 <i>Iuxta ja per</i>	39
5.4 Kohde, vastaanottaja, hyötyjä ja liittolainen	42
5.4.1 <i>Contra ja ad</i>	42
5.4.2 <i>Per, cum ja sine</i>	43
6 Yhteenveto	46

Kirjallisuus

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

1 Johdanto

Aikakausi 700- ja 1000-luvun välissä on hyvin merkittävä, mutta huonosti tunnettu ajanjakso latinan kielen historiassa. Näille vuosisadoille sijoittuvat muun muassa karolinginen renessanssi sekä ensimmäiset romaanisilla kielillä kirjoitetut tekstit¹. Tällä ajanjaksolla romaaniset kielet alkoivat toden teolla kehittyä, kun entisen Rooman valtakunnan eri alueilla paikalliset kielet muovautuivat keskenään hyvinkin erilaisiksi. Näiden kielten pohjana olivat myöhäislaitina ja sen puhekielen variaatiot, jotka vähitellen sulautuivat myös osaksi kirjoitettua kieltä.

Kirjoitettu latina oli kaunokirjallisuuden ohella arvostettu hallinnon kieli, joka pyrittiin säilyttämään klassisen latinan mukaisena. Se oli kuitenkin 700-luvulle tultaessa kehittynyt jo satojen vuosien aikana puhekielen vaikutuksesta yhä kauemmas kyseisestä ihanteesta, mikä toimi alkusysäyksenä Kaarle Suuren uudistuksille. Varhaisemmassa asiakirjalatinassa onkin runsaasti romaanisten kielten elementtejä ennen kuin kirjoitettu kieli alettiin erottaa selkeämmin puhekielestä.²

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kielen elementeistä prepositioita, sillä niiden käyttö yleistyy myöhäislaitinassa, kun niille siirtyvät katoavien sijapäätteiden tehtäviä. Aineistoksi on valittu 20 asiakirjaa Toscanan alueelta, ja prepositioiden käyttöä peilataan klassiseen latinaan sekä italian kieleen. Asiakirjat on kirjoitettu 700-luvun alussa hieman alle sata vuotta ennen edellä mainittuja kieliuudistuksia. Niiden kielessä esiintyykin runsaasti prepositioita, ja ne käsitellään semanttisten roolien mukaan jaoteltuina. Osaa aineiston prepositioista käytetään vielä klassisen latinan mukaisesti, mutta teksteissä esiintyy paljon myös italian kielelle ominaisia ilmaisutapoja.

¹ Tekavčić 1975, 217.

² Tekavčić 1975, 218–219.

1.1 Tutkimuskysymykset ja -menetelmä

Tämän aineistolähtöisen tutkimuksen tarkoitus on selvittää sitä, miten ja millaisia prepositioita käytetään 700-luvun alun Toscanan asiakirjateksteissä. Tarkastelu toteutetaan enimmäkseen laadullisin menetelmin tutkimalla, miten prepositioita on käytetty ilmaisemaan erilaisia semanttisia rooleja.

Kyseisen aikakauden kieltä on tutkittu verrattain vähän ja kaunokirjallisuudesta poikkeavaa asiakirjakieltä sitäkin vähemmän. Niinpä tämän tutkimuksen avulla on tarkoitus selvittää ja kuvailla, millaisessa kehityskaarensa vaiheessa asiakirjalatinan prepositioiden käyttö on juuri karolingisen renessanssin kynnyksellä, ja onko siinä nähtävissä esimerkiksi piirteitä Toscanan paikalliskielestä, josta muodostui myöhemmin moderni italian kirjakieli.

Tähän tarkoitukseen on valittu tekstejä, jotka eivät ole kaunokirjallisuutta, vaan virallisia asiakirjoja. Tutkimus keskittyy näiden asiakirjojen vapaasti muotoiltujen osien kieleen³. Tällä kielellä ei ole tyylillisiä tavoitteita, vaan se pyrkii asioiden selkeään ja yksiselitteiseen ilmaisuun. Siksi siitä on mahdollista havaita esimerkiksi puhutun kielen tuomia vaikutteita helpommin kuin taiteen ehdoilla kirjoitetusta tekstistä. Asiakirjojen kieli on toisaalta myös vapaasti muotoilluissa osissa hyvin muodollista ja fraaseihin nojaavaa, jäykkää ja konservatiivista, sillä dokumentit on kirjoitettu juridisista syistä⁴. Kirjurit tuottivat asiakirjojen tekstin kuitenkin muistinsa ja äidinkiellensä varassa, joten puhekieli toi variaatiota myös byrokratian kieleen⁵.

Yksi merkittävä latinan kielen morfosyntaktinen muutos on sijapääteljärjestelmän vaiheittainen katoaminen ja sen rinnalla muutokset prepositioiden käytössä. Tässä tutkimuksessa huomio keskittyy prepositioiden käyttöön pääverbin argumenttien semanttisten roolien ilmaisijoina sekä partitiiviin ilmaisuihin. Muut rakenteet, kuten omistamista kuvaavat ilmaisut, eivät ole mukana. Prepositiolausekkeista mukana ovat lisäksi vain sellaiset, joissa prepositio on pääsanansa edellä, kuten ”*sub diem*”, joten tuloksista on rajattu pois pääsanansa jälkeen kirjoitetut prepositiot, kuten ”*mecum*”.

³ Asiakirjojen vapaasti muotoillut osat, ks. luku 2.2.

⁴ Larson 2000, 151.

⁵ Asiakirjojen kieli, ks. luku 2.2.

Käsiteltävässä aineistossa on varsin runsaasti prepositioilmaisuja, kaikkiaan 730, joten ne antavat hyvän kuvan siitä, mitä ja miten kirjurit ovat prepositioita käyttäneet. Toisaalta asiakirjateksti toistaa samoja fraaseja ja ilmaisuja varsin paljon eri asiakirjatyyppeiden välillä, mikä vaikuttaa prepositioidenkin määrään. Asiakirjoissa on todennäköisesti enemmän prepositioita kuin esimerkiksi yhtenäisessä samanpituudessa kaunokirjallisessa tekstissä.

Tutkimusaineisto koostuu 20 asiakirjasta. Ajanjakso, jolla asiakirjat on kirjoitettu, on vuosina 713/714⁶–737. Se on kielihistorian näkökulmasta silmänräpäys ja osoittaa määrätyn ilmiön yleisyyttä juuri tietyllä hetkellä. Asiakirjat on valittu ajallisesti mahdollisimman kaukaa karolingisesta renessanssista, joten tutkimuksessa on käytetty vanhimpia Toscanan alueelta säilyneistä asiakirjoista.

Aineistoa on rajattu myös maantieteellisesti Toscanan alueelle, jotta alueellinen vaihtelu olisi vähäistä, ja tulosten vertaaminen on mahdollista vanhaan toscanaan sekä moderniin italiaan, jonka juuret ovat Toscanan kielessä. Aineisto ei kata kaikkia valitulla ajanjaksolla Toscanassa kirjoitettuja asiakirjoja, mutta toistuvien rakenteiden vuoksi suurempi otanta ei toisi juurikaan lisää informaatiota eli saturaatiopiste saavutetaan tällä otannalla.

Vaikka tutkimuskohdetta on rajattu maantieteellisesti, kirjureiden kotiseutua ei voida tietää ja on mahdollista, että kotiseudun murre vaikuttaa asiakirjojen kieleen. Asiakirjoissa esiintyy variaatiota myös monista muista syistä, kuten käsiteltävän asian monimutkaisuus ja kirjurin koulutustausta. Myös eri kaupunkien, kuten Luccan ja Pisan, välillä on varmasti kielellisiä eroja enemmän kuin nykypäivänä, mutta tässä tutkimuksessa nämä erot lasketaan osaksi asiakirjojen normaalia variaatiota.

Tutkimuksen ensimmäinen hypoteesi on, että aineistosta löytyy runsaasti sellaisia prepositioita, jotka kuuluvat klassiseen latinaan, mutta joiden käytössä on sekä latinan että italian piirteitä. Toinen hypoteesi on, että aineistossa esiintyy myös sellaisia prepositioita, joita ei esiinny klassisessa latinassa, mutta joita esiintyy italian kielessä.

⁶ Ensimmäinen aineiston asiakirja on kirjoitettu syyskuun 713 ja kesäkuun 714 välillä. Ajankohta on epävarma ensimmäisten rivien epäselvyyden vuoksi. Ks. Schiaparelli 1929, 43.

Prepositioiden tarkoitus on ilmaista pääsanansa semanttinen rooli eli merkitystehtävä lauseessa⁷. Joten semanttisia rooleja käytetään tulosten esittelyn pohjana. Luokat muodostetaan aineistolähtöisesti, ja semanttisten roolien sisällä tulokset jaotellaan prepositioittain. Tämä helpottaa luettavuutta ja tiedonhakua tästä tutkimuksesta. Kunkin preposition käyttöä peilataan niin klassiseen latinaan kuin moderniin italiaan, sillä aineiston kieli on yksinkertaistettuna sekoitus klassisen latinan perinnettä ja puhekielen elementtejä⁸.

Latinan kielen historian vaiheita on jaoteltu eri tutkimuksissa eri tavoin, ja kyseiset ajanjaksojen rajat ovatkin hyvin keinotekoisia, sillä kielen kehitys on alati käynnissä oleva prosessi. Tämän lisäksi aika ei ole ainut variaatiota aiheuttava tekijä, vaan kieli on hyvin erilaista muun muassa kirjallisuudenlajin, kirjoittajan koulutustaustan ja formaalisuuden mukaan sekä alueellisten erojen myötä.⁹ Sen vuoksi riippuu määritelmästä, edustaako tämän tutkimuksen aineisto myöhäislatinaa vai keskiajan latinaa. Selkeyden vuoksi tässä työssä käytettyjen asiakirjojen kielestä käytetään nimitystä myöhäislatina.

⁷ Ylikoski ym. 2011, 114.

⁸ Fiorentino 1994, 25.

⁹ Pinkster 2015, 5–6.

1.2 Aiempi tutkimus

Aikakautta, jolloin puhekielinen latina on vähitellen muuttunut romaanisten kielten varhaisiksi muodoiksi, on tutkittu niin kvantitatiivisin kuin kvalitatiivisinkin menetelmin. Tutkimus on keskittynyt 1900-luvulle, jolloin esimerkiksi Muller (1921) ja Norberg (1966) tutkivat ranskan kielen alkuvaiheita ja muun muassa Bonfante (1968) italian kielen lähtökohtia.¹⁰ Sabatini (1965) on käyttänyt omassa morfologiaa käsittelevässä tutkimuksessaan niin Ranskan kuin Italiankin alueen varhaiskeskiaikaisia asiakirjatekstejä.

Italian alueen asiakirjojen kieltä ovat tutkineet esimerkiksi Pei (1932) sekä Politzerit (1953). Nämä tutkimukset ovat keskittyneet lähinnä luetteloimaan asiakirjojen kielen piirteitä, ja asiakirjoja onkin pidetty hyvin yksiselitteisesti aikansa ja alueensa kielen edustajina erottamatta asiakirjojen muodollisia osia vapaammista. Politzerit korostavat, ettei heidän tutkimuksensa tavoite ole kuitenkaan esitellä varhaiskeskiajan puhekieltä aineiston perusteella.¹¹

Tässä tutkimuksessa käytetty Luigi Schiaparellin editio *Codice Diplomatico Longobardo* (1929–1933) Italian alueen asiakirjoista avasi toden teolla tutkijoille mahdollisuuden perehtyä 700–800-luvun latinaan.¹² Kyseiset asiakirjat ovat yksi hyvin harvoista tiedonlähteistä, joita tuon ajanjakson latinankielisestä kirjallisuudesta Italian alueelta on olemassa¹³. Näitä asiakirjoja ovat tutkimuksissaan käyttäneet Politzerien lisäksi muun muassa Funcke (1938) ja Löfstedt (1961)¹⁴. Editiota on tutkittu myöhäislatinan erityispiirteiden valossa, mutta siitä on etsitty myös välähdyksiä italian kielen alkuvaiheista¹⁵.

Myös Tekavčić (1975) käyttää artikkelissaan Schiaparellin editiota tutkiessaan, millaisia italian kielen elementtejä on havaittavissa jo varhaisella keskiajalla. Kyseinen tutkimus keskittyy kuitenkin fonologiaan ja morfologiaan käsitellen vain *da*-prepositiota. Samaa aihetta käsittelee Larson maisterintutkielmassaan (1988), joka keskittyy ainoastaan Schiaparellin editioon. Hän esittelee systemaattisesti asiakirjojen kieltä fonologian ja morfologian sekä sanaston

¹⁰ Tekavčić 1975, 213.

¹¹ Politzer – Politzer 1953, 1.

¹² Korkiakangas 2016, 9.

¹³ Tekavčić 1975, 209.

¹⁴ Larson 2000, 151.

¹⁵ Larson 1988, 14.

näkökulmasta nostaen esiin myös preposition *da*, joka onkin yksi selvimpiä asiakirjoista esiin nousevista italian kielen elementeistä.

Tässä tutkimuksessa fokus on aineiston prepositioilmaisuuksissa. Varhaiskeskiaikaisten tekstien prepositioita ovat tutkineet muun muassa Aebischer sekä Svennung vuonna 1951. Myöhemmin tämän ajan tekstejä käyttää myös Valentini (2017) väitöskirjassaan, jossa hän käsittelee prepositiota *de*. Schiaparellin edition asiakirjat toimivat näissä tutkimuksissa yhtenä osana tutkimusaineistoa. Myös Sornicola (2008) sivuaa prepositioita sijapäätejärjestelmään liittyvissä tutkimuksissaan.

Tutkijat ovat käsitelleet varsin laajasti ja perinpohjaisesti Schiaparellin editoimien langobardian asiakirjojen fonologiaa, morfologiaa ja sanastoa, ja prepositioiden tutkimus keskittyy tavallisesti vain yhteen kerrallaan. 700-luvun langobardiasiakirjojen syntaksin tutkimus on jäänyt muiden varjoon eikä systemaattisia prepositioilmaisuihin keskittyviä tutkimuksia juurikaan ole.

2 Langobardiajan toscanalaisasiakirjat tutkimusaineistona

Tässä työssä on käytetty tutkimusaineistona 13:n eri kirjurin kirjoittamaa 20 asiakirjaa (*charta*, *chartula*). Asiakirjat on kirjoitettu vuosina 713/714–737 Keski-Italiassa Toscanan alueella Pissassa, Lavaianossa, Chiusissa, Sovanassa ja Luccassa. Kielellisesti ne edustavat myöhäislatinaa, jossa on langobardivalloittajien mukanaan tuomia vivahteita erityisesti erisnimissä.

Asiakirjat kuuluvat Luigi Schiaparellin editioon *Codice Diplomatico Longobardo* (1929–1933), joka sisältää nimensä mukaisesti asiakirjoja (*carte*, *diplomi*) langobardiajalta Italian alueelta¹⁶. Teos kantaa samaa nimeä kuin Troyan (1858) vastaava kokoelma, mutta Schiaparellin editiossa on suurempia muutoksia ja lisäyksiä, joten se ei ole ainoastaan uudistettu laitos, vaan itsenäinen editio¹⁷. Asiakirjat on julkaistu myöhemmin myös *Chartae Latinae Antiquiores* -sarjassa (1954–)¹⁸, mutta Schiaparellin editio on niin laadukas, ettei uudempi editio tässä tapauksessa toisi lisäarvoa tutkimukselle.

Asiakirjat on kirjoitettu käsin pergamentille ja talletettu kaupunkien arkistoihin. Suurin osa Schiaparellin editiossa käytetyistä asiakirjoista on alkuperäisiä, osa kopioita samalta vuosisadalta. Joitakin asiakirjoja on kopioitu useammin kuin kerran. Editiossa on mukana myös monia väärennöksiä tiedettyjä tekstejä, jotka ovat peräisin myöhemmiltä vuosisadoilta¹⁹. Näitä väärennöksiä ei ole mukana tässä tutkimuksessa käytetyssä aineistossa.

On hyvin mahdollista, että kukin kopioija on muokannut tekstiä hieman lisäten tai poistaen elementtejä, mutta kopiointiajankohta ei näissä tapauksissa ole kaukana alkuperäisestä kirjoitushetkestä. Näin ollen kieli ei todennäköisesti ole ehtinyt muutaman vuosikymmenen aikana muuttua juurikaan, ja niinpä tällaisia kopioita on voitu sisällyttää tähän tutkimukseen. Mikäli asiakirja on kopioitu useita kertoja ja kopioijien nimet ovat editiossa näkyvissä, kyseiseen asiakirjaan viitataan aina viimeisimmän kopioijan mukaan. Editiossa käytetty kopio edustaa aina sen viimeiseksi kirjoittaneen kirjurin kädenjälkeä.

¹⁶ Schiaparelli 1929, VIII.

¹⁷ Schiaparelli 1929, I.

¹⁸ Korkiakangas 2016, 11.

¹⁹ Schiaparelli 1929, VIII.

2.1 Langobardivaltakunta

Roomalaisen imperiumin pirstaloiduttua barbaarikansojen valtakaudet seurasivat varhaisella keskiajalla toisiaan Italian niemimaalla. Jo 500-luvun lopulla langobardit valloittivat niemimaan pohjoisosia ja hallitsivat 600-luvun lopulla jo lähes koko nykyisen Italian aluetta mukaan lukien niemimaan keskiosissa sijaitsevaa Toscanaa. Tätä 500-luvulla alkanutta valloitusten aikaa voidaan pitää myös kautena, jolloin keskiaika viimeistään alkaa Italian alueella.²⁰ Langobardit olivat länsigermaaninen heimo, joka saapui Italiaan oletettavasti nykyisen Unkarin alueelta.²¹ Langobardihallitsijoiden aika päättyi jo 770-luvulla, jolloin Kaarle Suuri levitti valtaansa Italian niemimaalle²².

Tässä tutkimuksessa käytetyt asiakirjat ovat peräisin 700-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä, jotka olivat langobardikuningaskunnan kulta-aikaa. Valtakuntaa hallitsi Liutprand vuosina 712–744, jolloin valtakunta oli laajimmillaan ja hallinto varsin vakiintunut²³. Asiakirjatekstien muodollisissa osissa viitataan lähes aina hallitsijaan, mutta muilta osin dokumenttien sisältö on vahvasti sidoksissa paikalliseen hiippakuntaan kirkkoineen ja luostareineen, vaikka hallinnon perinteet nojasivat yhä roomalaiseen traditioon²⁴. Tämän selittää se, että kaupungin piispa oli useimmiten sekä suurin maanomistaja että poliittinen vaikuttaja alueella ja oli usein vaikutusvaltaisen suvun jäsen²⁵.

²⁰ Löfstedt 1959, 8–9.

²¹ Wickham 1981, 28–29.

²² Wickham 1981, 47.

²³ Wickham 1981, 38.

²⁴ Schiaparelli 1933, 9.

²⁵ Wickham 1981, 56.

2.2 Asiakirjojen kieli ja rakenne

Tässä tutkimuksessa käytetyt asiakirjat ovat hyvin eri mittaisia, ja sanamäärä vaihtelee 123:n ja 799 sanan välillä. Asiakirjojen vapaasti muotoilluissa osissa kirjurien teksteissä on piirteitä heidän äidinkielestään²⁶, mutta muodollisissa osissa kirjurit hyödynsivät runsaasti ulkoa opittuja fraaseja. Dokumenttien kieli on siten hyvin itseäntoistavaa.

Kussakin asiakirjassa on sekä muodollisia että vapaasti muotoiltuja osia, jotka eroavat kielellisesti selvästi toisistaan. Tyypillinen asiakirja alkaa muodollisella osalla, jossa mainitaan muun muassa asiakirjan laatimisen ajankohta. Tätä saattaa seurata uskonnollinen ilmaisu, jonka jälkeen asiakirjan vapaammin muotoiltu asia voi alkaa. Alun muodollisen osan pituus ja sisältö vaihtelevat asiakirjasta riippuen, sillä muutamissa aineiston asiakirjoissa on mukana myös lainauksia Raamatusta.

Vapaasti muotoillussa osassa kirjuri kuvaa dokumentin käsittelemän asian sekä siihen liittyvät henkilöt, kuten myyjän ja ostajan. Samalla kirjuri kirjoittaa kuvauksen esimerkiksi myytävän maan sijainnista ja koosta, kaupan yksityiskohdista sekä ehdoista.²⁷ Tätä osuutta seuraa tavallisesti jälleen muodollinen osuus, jossa mainitaan asiakirjan laatinut kirjuri ja paikka. Tämän jälkeen asiakirjan lopussa ovat osapuolten ja todistajien allekirjoitukset.

Muodolliset osat, kuten *datatio* ja *subscriptio*, ovat vakiintuneita elementtejä, jotka kirjurit kopioivat muistinvaraisesti pyrkien säilyttämään pitkään jatkuneen tradition. Nämä ilmaisut opeteltiin ulkoa sen sijaan, että kirjoittaja käyttäisi omaa kielitaitoaan asian ilmaisemiseen. Niinpä vakiintuneet ilmaisut muistuttavat toisiaan, mutta niissä on pitkään jatkuneen kopiointiketjun tuomaa variaatiota.²⁸

Vapaat osat eroavat merkittävästi muodollisista osista, sillä kirjuri oli kuvailtava esimerkiksi myytävää kohdetta omin sanoin. Kirjuri oli mahdollista hyödyntää asiakirjakieleen kuuluvia fraaseja, mutta suurimmaksi osaksi oli nojattava omaan kielitaitoonsa. Myös näiden vapaasti muotoiltujen osien fraaseissa on paljon variaatiota, sillä ne kirjuri oli tuotettava

²⁶ Pinkster 2015, 1.

²⁷ Sabatini 1965, 976.

²⁸ Sabatini 1965, 975–976.

muistinvaraisesti muodollisten osien tavoin²⁹. Kirjurit eivät tuottaneet asiakirjojen tekstiä kerralla, vaan tekivät ensin muistiinpanot, joiden pohjalta laativat myöhemmin itse dokumentin³⁰.

Asiakirjojen riveiltä löytyy paljon viitteitä siitä, millaista kieltä kirjurit itse kenties puhuivat. Niissä käytettyyn kieleen sulautui vähitellen puhutun kielen elementtejä, joita Kaarle Suuri pyrki uudistuksissaan karsimaan³¹. Tekstiin heijastuu puhutun kielen ilmaisuja todennäköisesti silloin, kun kirjoittaja muotoilee tekstiään vapaammin käyttämättä vakiintuneita ilmaisuja eikä ole aivan varma, kuinka asia tulisi ilmaista. Tätä on kuitenkin vaikeaa erottaa siitä vaihtelusta, jota kirjoitetussa myöhäis- ja keskiajan latinassa esiintyy muutenkin.

Sijapäätejärjestelmän katoaminen on hyvin nähtävissä asiakirjoissa, joissa sijapäätte ja sen syntaktinen tehtävä eivät enää kohtaa. Nominien päätteissä on paljon vaihtelua, mutta akkusatiivipääte esiintyy tekstissä usein. Se on mahdollisesti koettu ”prepositiosijaksi”, jota käytetään usein prepositiolausekkeen pääsanassa.³²

Asiakirjojen kieli on paikoin hyvin yksinkertaistettua. Larsson korostaa, että nämä verrattain yksinkertaiset ilmaisut eivät ole välttämättä merkki puhekielisyydestä tai kuvaa ajan puhutun kielen käyttöä, vaan asiakirjatekstin oli oltava yksiselitteistä ja selkeää, jotta siihen saatettiin vedota myös esimerkiksi oikeudessa.³³

²⁹ Schiaparelli 1933, 3.

³⁰ Sabatini 1965, 976.

³¹ Tekavčić 1975, 218.

³² Tekavčić 1975, 223.

³³ Larson 2012, 66.

2.3 Asiakirjatyypit

Jokainen aineiston asiakirja on editiossa nimetty pääsisältönsä mukaan. Näitä tyyppejä ovat esimerkiksi *charta dotis* ja *charta offersionis*. Kyseiset otsikot ovat ediittorin lisäyksiä asiakirjojen lukemisen helpottamiseksi, eivätkä nimet luokittele asiakirjoja lainopillisesti³⁴. Tässä aineistossa näitä asiakirjatyyppejä on yhteensä kahdeksan, joista osa on kuitenkin sisällöltään hyvin lähellä toisiaan. Aineiston asiakirjat liittyvät myyntiin ja lahjoituksiin, minkä lisäksi niitä on tehty lupauksen vakuudeksi.

Lahjoituksiin liittyviä asiakirjatyyppejä aineistossa on viisi. *Charta dotis*-, *charta donationis*- ja *charta offersionis* -asiakirjoja on yhteensä 10, ja näiden lisäksi aineistossa on yksi *charta beneficii* sekä yksi *charta firmitatis* -asiakirja. Niissä kuvataan muun muassa lahjoituksia luostareille ja kirkkoille, joita lahjoittaja on monessa tapauksessa ollut perustamassa. Lahjoittajia saattaa olla myös useita, ja lahjoitus voi olla muun muassa kylpylä, maapala tai kymmenesosa lahjoittajan tilusten tuotoista. Joissakin tapauksissa mainitaan erikseen, että lahjoitukseen sisältyy myös rakennus, sen irtaimisto tai palvelusväkeä.

Lahjoituksilla voi olla ehtoja. Tällaisia ovat esimerkiksi määräys auttaa vähäosaisia tai valita apotti. Joissakin tapauksissa lahjoittaja sopii myös jälkeläistensä siirtymisestä perustamaansa luostariin. Toisinaan lahjoittaja mainitsee myös syyn lahjoituksilleen, kuten pyhiinvaellukselta paluu tai sielun pelastus. Lahjoitukseen voi sisältyä myös vastalahja, kuten oikeus asua luostarin mailla ilman verotusta tai kultaa ja kankaita, vaikka kyse ei ole kaupanteosta.

Charta venditionis -asiakirjoissa on kyse myymisestä. Näitä asiakirjoja on tutkimusaineistossa 5. Myytävä asia on tavallisesti talo, maapala tai esimerkiksi puutarha. Asiakirjoissa todetaan myös kauppahinta kulta- tai hopearahoina sekä myytävän maan koko. Asiakirja saattaa olla tehty myös jälkeinpäin kaupan virallistamiseksi.

Myyntiasiakirjoissa mainitun hinnan ja muiden tietojen lisäksi määritetään tavallisesti myös sakko, jonka myyjä joutuu ostajalle maksamaan, mikäli hän ei pysty puolustamaan ostajan oikeutta tämän ostamaan maahan. Sakko on tavallisesti myyntihinta kaksinkertaisena.

³⁴ Schiaparelli 1929, IX.

Lupausten vakuudeksi tehtyjä asiakirjoja ovat *charta confirmationis* ja *charta promissionis*, joita aineistossa on yhteensä 3. Niissä voidaan esimerkiksi vakuuttaa, että henkilö palvelee kuolemaansa saakka tiettyä kirkkoa antaen sille käyttöoikeuden omaisuuteensa. Asiakirjoissa voi olla käyttöoikeuksiin liittyviä tarkennuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi käyttöoikeuden siirtymisen kuoleman jälkeen puolisolle tai luostarille tai se, että tilan käyttöoikeuteen sisältyvät myös työt. Asiakirjoissa voidaan myös vahvistaa kirkon lahjoittaman tilan tai viinitarhan siirtyminen isältä pojalle.

Yleisesti asiakirjoissa kuvaillaan tarkasti sijainti, kun kyseessä on maapala tai rakennus. Sijaintia määritellään tunnettujen teiden ja muiden omistamien maiden perusteella, kuten ilmaisulla ”Pyhän Sylvesterin kirkon vieressä”.

3 Latinan kehitys kohti romaanisia kieliä

Historiallisilla tapahtumilla on selkeät päivämäärät, selkeä alku ja loppu, kun taas aikakausilla ei ole selkeitä rajoja. Samalla tavalla kielikin kehittyy jatkuvasti, joten on monia tapoja määrittellä, milloin klassinen latina muuttuu myöhäislatinaksi ja milloin myöhäislatinasta muotoutuu keskiajan latinaa tai romaanisten kielten varhaisia muotoja. Määrittelyssä on olennaista keskittyä tyylieroihin klassisen ajan ja myöhempien kirjoittajien välillä.³⁵

Myöhäislatinan kirjallisuudeksi voidaan kutsua Tacituksen jälkeen kirjoitettuja tekstejä, toisin sanoen esimerkiksi Apuleiuksen, Gelliuksen ja Tertullianuksen ja tätä myöhempiä teoksia. Niinpä myöhäislatinan kauden voidaan katsoa alkavan jo 100-luvun jKr. tienoilla.³⁶ Tämä kausi lähenee loppuaan 600-luvulla, eikä esimerkiksi Thesaurus Linguae Latinae käytä tätä tuoreempia tekstejä kartoittaessaan latinankielistä kirjallisuutta³⁷.

Taitekohtaa, jolloin romaaniset kielet alkavat kehittyä puhekielinen latina pohjanaan, on etsitty useiden tutkijoiden voimin. Esimerkiksi Muller (1921) ja Norberg (1966) ovat tutkineet mero-vingiajan latinaa sekä sitä, milloin Ranskassa katsottiin ranskan puhumisen alkaneen. Muun muassa Bonfante on puolestaan selvittänyt, milloin italian puhuminen on ”alkanut”.³⁸ Kehitys on joka tapauksessa hyvin asteittaista, ja sen nopeus vaihtelee voimakkaasti Euroopan eri alueille³⁹.

Muller katsoo kirjoitetun merovingilatinan olevan kutakuinkin sama kieli kuin jokapäiväinen puhekielinen latina. Sen sijaan Pei (1932) määrittelee sen yhdistelmäksi puhutun kielen piirteitä, barbaarivalloittajien kielten vaikutteita sekä pyrkimystä kohti klassisen ajan muotoja⁴⁰. Tämä kuvaus sopii hyvin myös langobardiajan asiakirjojen kieleen. Väänänen kiteyttää asian niin, että kaikkia myöhäislatinan tekstejä yhdistävät arkipäiväisestä kansankielestä kumpuavat piirteet, jotka jäivät elämään romaanisiin kieliin⁴¹.

³⁵ Löfstedt 1959, 1.

³⁶ Löfstedt 1959, 1.

³⁷ Löfstedt 1959, 2.

³⁸ Tekavčić 1975, 213.

³⁹ Pinkster 2015, 1.

⁴⁰ Löfstedt 1959, 3.

⁴¹ Väänänen 1974, 69.

Kaikki ovat kutakuinkin yhtä mieltä siitä, että karolinginen renessanssi 800-luvun alussa on se historian vaihe, joka lopullisesti sammutti klassisen latinan perinteet. Tuolloin pyrittiin kermään aikaa taaksepäin ja korjaamaan kirjoitettua kieltä klassisen ajan tyyliä mukailevaksi. Tämä sai aikaan sen, että latina ei enää ollut oikein kirjoitettu versio samasta kielestä, jota ihmiset puhuivat. Latina muuttui vieraaksi kieleksi, joka ei ollut enää kenenkään äidinkieli.⁴²

Italian alueella esiintyy jo varhain viitteitä siitä, että yleisesti käytetty puhekieli on eri kieli kuin kirjallinen latina. Vanhimmat dokumenteista ovat peräisin jo 700–800-luvulta, jolloin romaanisten kielten piirteitä alkaa näkyä esimerkiksi marginaalimerkinnöissä ja piirtokirjoituksissa.⁴³

Ne piirteet, joita myöhäislatinassa on näkyvissä, juontavat juurensa luonnollisesti niiltä ajoilta, kun Rooman valtakunta oli vielä yhtenäinen. Sotilaat veivät provinsseihin mukanaan latinan kielen, jossa oli jo Italian alueen elementtejä ja johon kohdeprovinssin alkuperäiset kielet antoivat uusia piirteitä.⁴⁴ Osa tutkijoista on sitä mieltä, että myös romaanisten kielten alkuvaiheet ovat ensimmäisissä siirtokunnissa, joiden kieli alkoi heti muuntautua paikalliskieleksi⁴⁵.

Myöhäislatinassa tapahtuu muutoksia pitkän ajan kuluessa niin fonologiassa, morfologiassa, syntaksissa kuin sanastossakin. Näitä muutoksia ovat esimerkiksi tiettyjen sananloppuisten konsonanttien vaihteellinen katoaminen, muutokset sanojen suvussa sekä arkikielen sanojen leviäminen osaksi kirjoitetun kielen sanastoa⁴⁶. Puhekielisten elementtien lisäksi kristinuskolla ja kreikan kielellä on ollut suuri vaikutus latinan kehitykseen⁴⁷.

Tämä tutkimus käsittelee prepositioita, joiden käyttö muuttuu myöhäislatinassa ja muutos jatkuu aina romaanisiin kieliin saakka. Käsi kädessä tämän kehityksen kanssa tapahtuu klassisen latinan sijapäätejärjestelmän katoaminen: sitä mukaa kuin sijapäätteiden käyttö muuttuu epäjohdonmukaisemmaksi ja harvinaisemmaksi, syntyy prepositioiden käytölle lisää tilaa ja tarvetta.⁴⁸ Tämä on kokonaisuutena selkein ja näkyvin muutos, joka tapahtuu latinan kehittyessä romaanisiksi kieliksi⁴⁹.

⁴² Tekavčić 1975, 213.; Löfstedt 1959, 3–4.

⁴³ Frank-Job – Selig 2016, 27.

⁴⁴ Väänänen 1974, 72.

⁴⁵ Bonfante 1999, 1.

⁴⁶ Löfstedt 1959, 13.

⁴⁷ Löfstedt 1959, 14.

⁴⁸ Pinkster 2015, 1237.

⁴⁹ Fiorentino 1994, 26.

Sijamuodoista datiiwi säilyy vielä varsin pitkään myöhäislatinassa, mutta toisaalta sen rinnalle nousee jo Plautuksen aikana prepositio *ad* yhdistettynä akkusatiiviin⁵⁰. Toinen sijamuoto, joka saa verrattain varhain rinnalleen analyttisen muodon, on genetiivi. Tämä muoto *de*+ablatiivi kattaa ensin vain partitiivisen genetiivin, mutta ajan kuluessa myös muut genetiivin tyypit.⁵¹ Myöhäislatinassa esiintyy myös hyperkorrektiota, kun esimerkiksi ilmaisu, jossa klassisessa latinassa käytettiin prepositiota *de*, merkitään myöhemmin pelkällä genetiivillä⁵². Sen sijaan ablatiivi esimerkiksi instrumentaalisenä korvautuu prepositioilmaisulla myöhäislatinassa⁵³.

Sijapääteljärjestelmän katoaminen johtaa myös siihen, että latina ja italia ovat perussanajärjestykseltään erilaisia. Latinassa sanajärjestys on melko vapaa, sillä sijapäätteet merkitsevät lauseenjäsenten kieliopillisia suhteita. Italiassa sen sijaan sanajärjestys (tavallisesti SVO) määrittää näitä suhteita.⁵⁴

⁵⁰ Molinelli 1996, 91.

⁵¹ Molinelli 1996, 116–117.

⁵² Pinkster 2015, 1237.

⁵³ Pinkster 2015, 1238.

⁵⁴ Molinelli 1996, 118.

4 Prepositiot ja semanttiset roolit

Yksinkertainen lause koostuu konstituenteista, rakenneosista, jotka voivat toimia lauseessa itsenäisesti. Konstituentti, joka muodostuu nominista, on nominilauseke, joka muodostaa puolestaan yhdessä siihen liittyvän verbin kanssa verbilausekkeen. Prepositio taas muodostaa nominilausekkeensa kanssa prepositiolausekkeen.⁵⁵

Prepositiot ja postpositiot, jotka muodostavat adpositioiden luokan, ovat suhdesanoja⁵⁶. Ne ovat painottomia sanoja, jotka antiikin grammatikkojen mukaan muodostivat prosodisen kokonaisuuden pääsanansa kanssa⁵⁷. Latinassa prepositiot määrittävät yhdessä sijapäätteiden kanssa konstituenttinsa syntaktisen ja semanttisen roolin eli merkitystehtävän lauseessa⁵⁸. Myöhäislainassa sijapäätteiden käytön vähentyessä prepositiot saavat entistä suuremman roolin pääsanansa merkitystehtävän määrittäjinä.

Toinen semanttiseen rooliin liittyvä keskeinen elementti on lauseen predikaatti. Sen merkitys sekä suhde argumentteihinsa määrittelee kunkin argumentin semanttisen roolin. Esimerkiksi lauseessa *Kissa kaatoi lasin* sana *kissa* on tekijä eli agentti, ja *lasi* on lauseessa patientti eli teon, tässä tapauksessa kaatamisen, kohde. Semanttiset roolit saattavat vastata syntaktisia rooleja, mutta nämä kaksi tyyppiä toimivat myös itsenäisesti toisistaan riippumatta. Siten esimerkiksi agentti voi olla aktiivilauseen subjekti, mutta lisäksi objekti passiivilauseessa.⁵⁹

Agentin ja patientin lisäksi semanttisia rooleja ovat esimerkiksi lähde, reitti, määränpää, vastaanottaja ja sitä muistuttava hyötyjä sekä väline ja tapa, jolla toiminta suoritetaan. Patientista poiketen teema ei itsessään muutu toiminnan seurauksena, vaan se sijaitsee jossakin, omistetaan tai sen sijainti tai omistaja muuttuu.⁶⁰ Mikäli toiminnan kohde aistii tai tuntee jotakin, on kyseessä kokija⁶¹. Liittolainen puolestaan käsittää sekä agentin kanssa toimivan tavallisesti elollisen tekijän että tilanteen, jossa mainitaan agentin toimivan nimenomaan ilman liittolaista⁶².

⁵⁵ Van Valin 2001, 5.

⁵⁶ Van Valin 2001, 8.

⁵⁷ Pinkster 2015, 67.

⁵⁸ Pinkster 2015, 1176.

⁵⁹ Van Valin 2001, 23.

⁶⁰ Van Valin 2001, 24.

⁶¹ Ojutkangas ym. 2015, 135.

⁶² Pinkster 2015, 897–898.

Näitä rooleja on kirjallisuudessa koottu eripituisiksi listoiksi, joiden laajuus on kulloisenkin analyysin vaatimusten sanelema⁶³. Vuonna 1968 Fillmore julkaisi tutkimuksensa käyttäen termiä *deep case* liittyen verbityyppien luokitteluun semantiikan perusteella⁶⁴. Semanttisia rooleja kutsutaan kirjallisuudessa myös termellä *thematic relations* sekä *theta roles*⁶⁵.

⁶³ Levin – Hovav 2005, 35–36.

⁶⁴ Palmer ym. 2010, 2.

⁶⁵ Van Valin 2001, 22.

5 Prepositioiden käyttö 700-luvun alun toscanalaisasiakirjoissa

Aineistossa esiintyvät prepositiot on jaettu neljään lukuun semanttisten roolien mukaan. Kunkin semanttisen roolin kohdalla on alaluvuissa esitelty ne prepositiot, joita kirjurit ovat käyttäneet kyseistä merkitystehtävää ilmaistessaan. Yhteensä eri semanttisia rooleja on erotettu 10, joista lokaatio on aineistossa hyvin yleinen verrattuna esimerkiksi liittolaiseen.

Aineiston 20 asiakirjassa on kaikkiaan 730 prepositiota. Niiden käyttöä on esitelty esimerkkien kautta. Esimerkkien perässä on mainittu asiakirjan numero Schiaparellin editiossa, kirjuri, sivunumero ja lopuksi rivit, joilta sitaatti löytyy. Selkeyden vuoksi v-kirjaimet, jotka on editiossa korvattu u:lla, on sitaateissa kirjoitettu v:llä.

5.1 Lokaatio

Tutkittavan aineiston asiakirjoissa esiintyy eniten lokaatiota eli sijaintia ilmaisevia prepositiolausekkeita. Tämä johtuu siitä, että suurimmassa osassa asiakirjoja tekstissä määritellään esimerkiksi maapalan sijaintia ja rajoja.

Lokaatio voidaan ilmaista klassisessa latinassa lokatiivilla tai ablatiivilla, mutta siihen käytetään myös suurta joukkoa prepositioita. Niiden pääsana on taivutettu useimmiten akkusatiiviin, mutta osa paikkaa ilmaisevista prepositioista vaatii rinnalleen ablatiivin. Klassisessa latinassa semanttinen rooli voi vaihtua sen mukaan, mitä sijamuotoa esimerkiksi *in*-preposition kanssa käytetään.⁶⁶

Tämän tutkimuksen aineistossa yleisimmät lokaatiota ilmaisevat prepositiot ovat *ad* ja *in* sekä *prope*. Lokaatiota ilmaistaan myös laajalla joukolla muita prepositioita, joiden käyttö on hyvin kapea-alaista kirjureiden pyrkiessä tekstien yksiselitteiseen tulkintaan. Tämän seurauksena prepositioiden käyttö on varsin johdonmukaista.

5.1.1 *Ad, in ja extra*

Tutkittavissa dokumenteissa *ad/at* esiintyy 78 kertaa ja *in* 278 kertaa, *extra* vain 1 kerran. *In*-prepositio esiintyy aineistossa ylivoimaisesti useimmin. Antiikin grammatikot erottavat *ad*- ja *in*-prepositioiden käytön niin, että *in* merkitsee 'jonkin sisällä', kun taas *ad* toimii merkityksessä 'jonkin luona, lähellä'⁶⁷. Semanttiselta rooliltaan nämä ovat kaikki lokaatioita, vaikka niissä on merkityseroja. Tästä erottelusta on vielä merkkejä tutkittavassa aineistossa, ja näiden prepositioiden käyttö noudatteleekin pääosin klassisen latinan linjaa.

Aineistossa esiintyy ilmaisu 'jonkin luona, alueella', kun kirjurit kuvaavat esimerkiksi myytävän maa-alueen sijaintia. Tällaisessa tilanteessa on käytetty hyvin usein prepositiota *ad* esimerkiksi ”*venondavi tivi ... ad uscio*” osoittamalla tavalla. Jälkimmäiset esimerkit (”*servire ad*” ja ”*quidquid ad*”) ovat samantapaisia, mutta merkitys on abstraktimpi.

⁶⁶ Pinkster 2015, 806.

⁶⁷ *TLL* I s.v. 'ad' 473, 66–76.

venondavi tivi [...] et pectia una ad uscio Belisari

(46 Ansof, 153, 6–12)

servire ad beato s(an)c(t)o Laurentio et s(an)c(t)i Valentini

(27 Petrus, 99, 5–6)

quidquid ad mano mea habere videor

(34 Sicoïn, 123, 16)

Ad esiintyy aineistossa myös ilmaisussa, jossa *ad* on merkityksessä ’luona’, kuten edellisissä esimerkeissä. Tässä tapauksessa kuitenkin prepositiolauseke on vakiintunut nimeksi pienelle alueelle, jolla ei todennäköisesti ole aiemmin ollut virallista nimeä.

venondavi tivi Dondoni aliquanta terrula in locum qui dicitur ad Stabla Marcucci

(46 Ansof, 153, 6–7)

Samassa asiakirjassa kirjuri määrittelee muiden myytyjen maiden sijaintia lausekkeilla ”*in locum Tautina prope terra Haudimari*” (10–11) ja ”*ad uscio Belisari da Uraturio, prope terrula Haudimari et Cocciani*” (12–13). Niinpä muitakin sijainteja tarkennetaan mainitsemalla viereisenkin alueen omistaja, ja *ad* saa kaikissa tapauksissa merkityksen ’luona’.

Seuraavat neljä esimerkkiä näyttävät, että *in* esiintyy aineistossa hyvinkin siinä merkityksessä, ’jonkin sisällä’, joka sillä on jo antiikin ajan teksteissä. Erityisesti sana *locus* vaikuttaa saavan aineistossa todella usein rinnalleen preposition *in*.

Viimeisessä esimerkissä ”*concessemus tivi...*” *in* ja *extra* esiintyvät rinnakkain toimien toistensa vastakohtina, jollaisia ne voivat olla myös klassisessa latinassa, jossa *extra* toimii merkityksessä ’ulkopuolella’⁶⁸. Nykyitaliaan *extra* ei säily, mutta se esiintyy vielä vanhassa kielimuodossa⁶⁹. *Extra*-prepositiota ei tässä aineistossa juurikaan käytetä, sillä sijainnin kuvaus keskittyy siihen, mitä tietyllä alueella tai tiettyjen rajojen sisäpuolella on, eivätkä alueiden ulkopuolella sijaitsevat alueet ole olennaisia maiden myynissä tai lahjoituksessa.

in loco qua natis sumus

(16 Sicherad, 44, 17)

⁶⁸ *LSS s.v.* ’extra’.

⁶⁹ Rohlf 1969, 215.

in caput [...] est

(45 Ansof, 150, 8–9)

offerrui [...] terra modiorum tris in Placule [...] et [...] terra Maurinus in Albingoro

(24 Fluriprandus, 93, 17–22)

*concessemus tibi Anecardo [...] homnem ris mea [...]; homnia et in homnibus tibi Anecardo
pr(es)b(itero) germano meo concessus sum can sis [= cum suis] mancipiis, tam in civitate quam
extra civitate*

(58 Ciacio, 186, 6–11)

Seuraavissa kolmessa esimerkissä ilmaiset ovat abstrakteja, mutta *in*-prepositiota käytetään perinteisten normien mukaisesti. Tällainen on myös lähes jokaisessa asiakirjassa toistuva fraasi ”*omnia et in omnibus*”, jossa *in*-prepositio ei enää ilmaise varsinaisesti mitään semanttista roolia.

in excellis gloria est

(16 Sicherad, 44, 4)

in nostra vel de filii n(ostr)i sit potestatem [= in nostra potestatem ... sit]

(31 Sicherad, 114, 14–15)

liceat ti semp(er) in serbitio eiusdem basilice mure [= more] eclesiastico vivere

(22 Osprandus, 88, 19–20)

In-preposition käytöstä löytyy kuitenkin myös poikkeus Petruksen asiakirjasta. Ilmaisussa ’Arno-joella’ voisi olettaa, että kirjuri käyttäisi prepositiota *ad*. On toki mahdollista, että kyseessä on Arno-joen mukaan nimetty kylä, jolloin *in*-preposition käyttö olisi loogista.

casa quod in Arno auire uisi sumus

(27 Petrus, 99, 8–9)

Lokaatioilmaisuihin *ad*- ja *in*-prepositioita käytetään hyvin runsaasti, ja aineistossa näkyikin selvästi myöhäislatinalle tyypillinen prepositioiden lisääntynyt käyttö. Sijaintia kuvaavissa lausekkeissa näitä prepositioita käytetään hyvin samaan tapaan myös modernissa italiassa, joten

ne ovat säilyneet tässä merkityksessä hyvin samankaltaisina kuin italian prepositiot *a* ja *in*⁷⁰. Sen sijaan *extra* esiintyy aineistossa vain kerran, ja sen käyttö on yhä klassisen latinan mukaista.

5.1.2 *Prope*

Lokaatiota ilmaisevien prepositioiden joukkoon kuuluvat myös *prope*, 'jnk lähellä', joka on todennäköisesti ollut alun perin adverbi sekä *iuxta*⁷¹. Tässä aineistossa prepositiota *iuxta* ei kuitenkaan käytetä lokaatioilmaisuissa, kuten saattaisi odottaa.

Prope esiintyy aineistossa 14 kertaa. Seuraavista esimerkeistä käy ilmi, että sitä käytetään tutkittavassa aineistossa konkreettisesti merkityksessään 'lähellä'. Esimerkeissä ”*venondavi tivi...*” ja ”*uno caput...*” näkyy myös järjestelmällisyys, jolla *ad*-, *in*- ja *prope*-prepositioita käytetään lähellä toisiaan sijainti-ilmaisuissa. *In* saa konkreettisen merkityksen 'sisällä', *prope* puolestaan merkityksen 'lähellä', ja *ad* ilmaisee sijaintia laajemmalla alueella.

[offerre campo] prope ipsa eccl(esia) pl(us) m(inus) modiorum duodeci et vergario modiloco uno p(ro)pe ipsa ecclesia

(16 Sicherad, 44, 25–26)

quem a fundamentis fabricis vestibulis in honore Christi D(omi)ni constitui prope domus cellula mea

(28 Ermimari, 102, 16–18)

tradedi [...] terrula mea prope via publica

(45 Ansof, 150, 7–8)

venondavi tivi Dondoni aliquanta terrula [...] et alia pectia in locum Tautina, prope terra Hau-dimari

(46 Ansof, 153, 6–11)

uno caput tenente in fossa et alia in padule, prop(e) terra Stavili

(49 Rodvald, 162, 9–10)

⁷⁰ Rohlfs 1969, 203, 209.

⁷¹ *TLL* X, s.v. 'prope' 1951, 72–75.

Prepositiota *prope* käytetään tutkittavassa aineistossa siinä merkityksessä, joka sillä on myös klassisessa latinassa. Se ei ole säilynyt yksittäisenä nykypäivään, vaan esiintyy vain vanhassa italiassa⁷².

5.1.3 *Ante* ja *post*

Aineistosta löytyy prepositioiden *ad*, *in*, *prope* ja *iuxta* lisäksi myös joukko harvoin, mutta järjestelmällisesti esiintyviä prepositioita. Yksi näistä on *ante*, jota käytetään klassisessa latinassa fyysisessä merkityksessä 'edessä' sekä ajallisesti 'ennen'⁷³. Molemmat merkitykset ovat nähtävissä myös tutkittavassa aineistossa, jossa *ante* esiintyy 7 kertaa. Ensimmäisessä esimerkissä *ante* on merkityksessä 'edessä' ja jälkimmäisessä 'ennen'.

dedet [...] tertio modilocum ante casa Bucciuli

(24 Fluriprandus, 94, 1–4)

eo quod ante hos annos exisset

(35 Sicoïn, 125, 6)

Post esiintyy klassisessa latinassa prepositiona hyvin monissa merkityksissä, kuten sijainnin ilmaisuissa 'takana' ja ajallisesti 'jälkeen'⁷⁴. Tutkittavassa aineistossa odottaisi kirjurien käyttävän prepositiota *post* sijainti-ilmaisuissa siinä, missä prepositiota *ante*, mutta tämän aineiston perusteella sitä käytetään ensisijaisesti ajallisissa ilmaisuissa. *Pos* tai *post* esiintyy aineistossa 14 kertaa, ja useimmin kyseessä on fraasinomainen toistuva ilmaisu 'kuoleman jälkeen'.

et pos n(ostr)o decesso [...] ipsum aveat ordinatum

(31 Sicherad, 114, 15–17)

familiola S(an)c(t)i Michahili qui post me remanserit

(40 Gaudentius, 139, 15–16)

tu quam vel quis post te ordinatus fueret

(35 Sicoïn, 126, 5–6)

et pos viro ovito meo [...] firmum et istavilem permaneat

(42 Leonacis, 145, 8–11)

⁷² Rohlfs 1969, 215.

⁷³ TLL II s.v. 'ante' 127, 68–69.

⁷⁴ TLL X s.v. 'post' 158, 7–8.

Ante ei sellaisenaan kuulu nykyitalian prepositioihin, vaan merkitykseltään sitä lähinnä oleva *avanti* on muodostunut yhdistelmästä *ab+ante*, johon lisätään vielä *di*, jolloin yleisesti käytetty muoto on *davanti*⁷⁵. *Post* puolestaan ei ole säilynyt nykyitaliaan, vaan siitä on muodostunut prepositio *poi*, jonka merkitys on pysynyt samana, mutta joka on jäänyt vanhaan italiaan⁷⁶.

Kaikkiaan prepositioita *ante* ja *post* esiintyy tutkittavassa aineistossa varsin vähän ja niitä käytetään vielä pääpiirteissään klassisen latinan mukaisesti. *Post* vaikuttaa kuitenkin tämän aineiston perusteella menettäneen fyysiseen sijaintiin viittaavan merkityksensä, jolloin sitä käytetään vain ajallisesti. *Post* esiintyy aineistossa puolet useammin kuin *ante*, vaikka sen käyttöalue on kapeampi. Tämä johtuu todennäköisesti asiakirjatekstiin kuuluvasta toistosta. Ilmaisuihin ”*post obitum*” on asiakirjoihin olennaisesti kuuluva fraasi ja toistuu siksi hyvin usein.

5.1.4 *Super* ja *trans*, *infra*, *sub* ja *subtus*

Super on prepositio, jota voidaan käyttää klassisessa latinassa paikan ilmaisemiseen merkityksessä ’yläpuolella’ tai ’tuolla puolen’⁷⁷. *Super* esiintyy tutkittavassa aineistossa 6 kertaa. Kuten edellä on todettu, tämän aineiston kirjurit eivät käytä prepositiota *post* merkityksessä ’takana’, vaan tähän tarkoitukseen hyödynnetään prepositiota *super*, ’tuolla puolen’. Niinpä seuraavat kolme esimerkkiä voi tulkita niin, että kyseessä oleva alue sijaitsee talon, tien tai kirkon toisella puolella, takana.

On mahdollista, että kirjuri käyttäisi kyseessä olevaa prepositiota myös kuvatessaan maaston korkeuseroja, mutta sijainnin kuvauksessa tällaiset tilanteet ovat hyvin harvinaisia. Sijaintia ilmoitettaessa riittää, että alueen rajat ovat selvillä eikä korkeuserojen ilmoittaminen tuo varsinkaan paikallisille tarpeellista lisätietoa. Nykyitaliaan *super* on periytynyt muodossa *sopra*, jolla on hyvin samankaltainen merkitys ’yläpuolella’ kuin latinassa⁷⁸.

offerrui [...] terra mod(iorum) tris sup(er) casa
(24 Fluriprandus, 93, 17–18)

⁷⁵ Rohlfs 1969, 218.

⁷⁶ Rohlfs 1969, 212.

⁷⁷ *LSS s.v.* ’super’

⁷⁸ Rohlfs 1969, 213.

id est: in primis, quattuor modiorum terra ad Argili sup(er) via

(25 Fluriprandus, 97, 7)

[offero] decimas de vinea et olivas quem havire videor de proprio peculiare in loco qui dicitur Muriatico sup(er) s(an)c(t)o Petro

(28 Ermimari, 103, 5–6)

Trans, 'yli', on prepositio, joka esiintyy vain kerran tutkittavassa aineistossa. Sitä käytetään ilmaisussa, jossa kyse on maan rajasta, joka ulottuu tontin länsilaidalla puron yli. *Trans* ei kuulu enää nykyitalian prepositioihin, mutta on vielä varhaiskeskiajalla käytössä, kuten aineistosta käy ilmi⁷⁹.

curte cum fundamento ubi ipse ecclesia vel monasterio sitas sunt p(er) loca designata, fini fossato et trans fossato da occasum solis, finis puteo antiquo et strata publica

(28 Ermimari, 102, 19–21)

Vastakohtana prepositiolle *super* toimii *infra*, jolla on lokaatioilmaisissa merkitys 'alapuolella, alapuolelle'⁸⁰. Se esiintyy aineistossa harvakseltaan, vain 3 kertaa koko aineistossa. Sen merkitys vaikuttaisi seuraavien esimerkkien perusteella olevan joko klassisen latinan mukainen tai mahdollisesti lähempänä italian prepositiota *fra*, jolla on myös merkitys 'välissä'. Ei ole selvää, onko ensimmäisen esimerkin päärynäpuu alueen rajojen sisällä, mutta joka tapauksessa se määrittää, mihin kyseinen maapala rajoittuu yhdeltä sivultaan. Toisessa esimerkissä *infra* vaikuttaisi olevan merkityksessä 'sisällä', mikä saattaa johtua sekaannuksesta preposition *intra* kanssa.

Infra ja *intra* ovat kehittyneet italian prepositioiksi *fra* ja *tra*, joiden käytössä on vain hienoisia eroja. Molemmilla on sekä merkitys 'välillä, välissä' että 'keskellä (joukkiota tms.)'. Näistä *tra*-prepositiota käytetään enemmän, mutta se, kumpi tulisi valita, ei nojaa varsinaisiin sääntöihin, vaan riippuu käyttäjän mieltymyksistä.⁸¹ Tässä aineistossa näkyy viitteitä tästä *infra*- ja *intra*-prepositioiden käytön hämärtymisestä.

in caput de terrula et infra ipsa terrula est uno pero

⁷⁹ Rohlf s 1969, 215.

⁸⁰ *TLL* VII s.v. 'infra' 1482, 11.

⁸¹ Rohlf s 1969, 208, 213.

(45 Ansof, 150, 8–9)

offero [...] clausura in Colliario [...] cum omnia quidquid infra ipsa clausura est

(24 Fluriprandus, 95, 13–16)

Sub merkitsee klassisessa latinassa muun muassa fyysistä sijaintia 'alla, juurella' tai ajallisesti 'aikana'⁸². Tutkittavassa aineistossa *sub* esiintyy 5 kertaa ja *subtus* vain kerran. *Sub*, jonka käyttöä on kuvattu seuraavassa esimerkissä, liittyy tässä aineistossa ajanilmaisuihin. Se ei ole jatkanut kehitystään suoraan italiaan, vaan esiintyy vain vanhassa italiassa muodossa *so*⁸³.

actum in civitatem Lucense, sub die et regnum et ind(ictione) s(upra)s(crip)ta

(16 Sicherad, 45, 27–28)

Subtus puolestaan on alun perin adverbi merkityksessä 'alla, alapuolelta' (*sub* + suffiksi -tus), eikä se kuulu klassisen latinan prepositioihin⁸⁴. Se näyttäisi esimerkin ”*id est...*” perusteella toimivan tässä aineistossa prepositiion tavoin *sub*-preposition merkityksessä 'piirissä, paikassa, alueella'. Nykyitaliassa on juuri adverbistä *subtus* kehittynyt prepositio *sotto*, 'alla', joka vastaa osittain merkitykseltään prepositiota *sub* ja adverbiä *subtus*⁸⁵. Seuraavassa esimerkissä *subtus*-preposition käyttö muistuttaa kuitenkin vielä klassista latinaa.

id est [...] vinea subtus Gruminio cum silvis

(61 Gaudentius, 192, 22–24)

Prepositioita *super*, *extra*, *infra*, *sub* ja *subtus* käytetään tutkittavassa aineistossa harvakseltaan. Niistä prepositiota *sub* käytetään vielä pääpiirteissään klassisen latinan mukaisesti, kun taas preposition *post* merkitys 'tuolla puolen, takana' on siirtynyt tässä aineistossa prepositiolle *super*. Näin ollen *super* säilyy jokseenkin entisellään siinä, missä *post*-preposition käyttöalue ka-ventuu.

⁸² *LSS s.v.* 'sub'.

⁸³ Rohlf 1969, 213.

⁸⁴ *LSS s.v.* 'subtus', 'intus'.

⁸⁵ Rohlf 1969, 236.

Infra ja *subtus* esiintyvät aineiston vapaissa osissa vain yksittäisinä tapauksina, mutta esimerkkien perusteella vaikuttaa siltä, että niiden käyttö muistuttaa enemmän italiaa kuin latinaa, vaikka kirjoitusasu on yhä latinan mukainen.

5.1.5 *Circa* ja *inter* sekä *de*

Circa kuuluu klassisen latinan prepositioihin merkityksessään 'ympärillä, ympäristössä'⁸⁶. Tässä aineistossa se esiintyy vain 1 kerran ja sen käyttö vaikuttaa seuraavan esimerkin perusteella noudattavan klassisen latinan linjaa. Nykyitaliassa se esiintyy abstraktissa merkityksessä 'ympärillä, koskien'⁸⁷, mutta ainakaan tässä aineistossa ei vielä näy merkkejä tästä.

parbulum munusculum ividem oferrimus, id est: terrula circa ipsa eccl(esia) modiorum septe
(31 Sicherad, 114, 6–8)

Inter-prepositiolla on klassisessa latinassa merkitys 'välissä' niin konkreettisissa sijainti-ilmaisuissa kuin merkityksessä '(ihmisten) kesken'⁸⁸. Tutkittavassa aineistossa *inter* esiintyy yhteensä 5 kertaa. Sitä käytetään seuraavalla tavalla, kun ilmaistaan alueen sijainti tiettyjen rajojen välissä.

offerrui [...] terra modiorum tris in Placule, inter adfinis terra duci
(24 Fluriprandus, 93, 17–19)

Seuraavista esimerkeistä käy ilmi, että tässä aineistossa *inter* esiintyy myös klassisen latinan mukaisessa merkityksessään 'kesken, välillä'. Nykyitaliaan *inter* ei ole säilynyt.

decrevi inter me et filiis meis

(16 Sicherad, 44, 23–24)

sicut inter nobis bono animus in placetum convinet

(23 Ansof, 90, 12; 45 Ansof, 150, 11–12)

⁸⁶ *LSS* s.v. 'circa'

⁸⁷ Rohlf 1969, 205.

⁸⁸ *TLL* VII s.v. 'inter' 2125, 35–36.

Klassisessa latinassa *de*-prepositiota voidaan käyttää muun muassa merkityksessä 'koskien, suhteen'⁸⁹. Tutkittavassa aineistossa esiintyy *de* kaikkiaan 70 kertaa, mikä osoittaa, että sillä on suuri määrä eri käyttötarkoituksia. Maapalojen sijaintia kartalla kuvataan myös tässä aineistossa prepositiolla *de*. Alla olevassa esimerkissä kuvataan maapalan ympäristöä. Italian kielen *di* on kehittynyt prepositiosta *de* ja sillä on lukuisien käyttötarkoitustensa joukossa myös merkitys 'koskien, katsoen'⁹⁰.

de uno latere corre via publica et de alium latere est terrula Pisinnuli

(46 Ansof, 153, 8–9)

Edellä kuvatuista prepositioista ensimmäiset kaksi, *circa* ja *inter*, vaikuttavat toimivan tässä aineistossa vielä enemmän klassisen latinan kuin italian perinteiden mukaisesti. Sen sijaan preposition *de* käyttö muistuttaa enemmän italiaa.

5.1.6 *Da, finis ja rectu*

Edellä esiteltyjen prepositioiden ohella asiakirjoissa esiintyy myös prepositioita, jotka eivät kuulu klassisen latinan perinteisiin prepositioihin. Näitä ovat prepositio edellä esitelty *subtus* sekä *da, finis ja rectu*.

Da on italian kielen prepositio, jolla on suuri määrä käyttötarkoituksia. Näistä yksi on sijainnin ilmaiseminen merkityksessä 'katsoen, kohti'. *Da* on muodostunut prepositiosta *de* ja siihen yhdistyneistä prepositioista *ad* ja *a*, jotka sekoittuvat keskenään myöhäislatinassa.⁹¹ *Da* esiintyy aineistossa 12 kertaa, mutta lokaatioilmaisuuksissa se esiintyy vain kerran ilmaisussa, jossa kyse on ilmansuunnasta, kuten seuraava esimerkki osoittaa. Tutkittava aineisto edustaa *da*-preposition varhaisimpia vaiheita, sillä se löytyy kirjallisuudesta ensimmäisen kerran 720-luvulta Luccasta.⁹²

curte cum fundamento ubi ipse ecclesia vel monasterio sitas sunt p(er) loca designata, fini fossato et trans fossato da occasum solis, finis puteo antiquo et strata publica

⁸⁹ *LSS* s.v. '*de*'

⁹⁰ Rohlf 1969, 207.

⁹¹ Tekavčić 1975, 234.

⁹² *DELI* s.v. '*da*'.

(28 Ermimari, 102, 19–21)

Samassa yhteydessä on myös käytetty prepositioita *fini* ja *finis*, joskin ediittorin mukaan toisessa kopiesssa myös aiempi *fini* on muodossa *finis*⁹³. Seuraavan esimerkin perusteella *finis* vaikuttaisi saavan merkityksen 'saakka, johonkin asti', mikä tekee siitä preposition. Tämän perusteella alueen, jolla myös kirkko ja luostari sijaitsevat, rajat ulottuvat puroon, lännessä puron yli, vanhalle kaivolle ja julkiselle tielle. *Finis* löytyy tutkittavasta aineistosta 3 kertaa.

Kuten aiemmin mainittu *da*, myös *finis* on pikemminkin italian kieleen kuuluva prepositio. Sen juuret ovat klassisen latinan substantiivissa *finis*, 'raja', mutta se ei kuulu latinan perinteisiin prepositioihin, vaan esiintyy klassisella ajalla prepositiona vain yksittäisesti⁹⁴. Nykyitaliassa prepositio *fino* saa useimmiten merkityksen 'saakka' niin ajallisesti kuin lokatiivisestikin.⁹⁵ Tämä sopii edellä olevaan esimerkkiin.

Myös prepositio *rectu*, joka löytyy tästä aineistosta 1 kerran, liittyy alueen rajojen kuvaukseen. Todennäköisemmin sanan *rectu* taustalla on adjektiivi *rectus*, jonka merkitys voi olla muun muassa 'suorasuuntainen' tai 'jotakin pitkin, jonkin mukaisesti', myös *in rectum*, 'suoraan'. *Rectu* saa prepositiona useimmiten merkityksen 'jotakin vasten, pitkin'.⁹⁶ Seuraavassa esimerkissä lahjoitettu puutarha sijaitsee oletettavasti kirkon ja sen puutarhan tuntumassa, Domnicin talon vieressä.

tradedi [...] ortu meum quem avire videor ante S(an)c(t)o Selvestre, qui latere tene prope curte vel orte S(an)c(t)i Selvestri, rectu casa Domnici

(26 Fluriprandus, 98, 5–8)

Kolmesta edellä esitellystä prepositiosta *da* ja *finis* ovat säilyneet nykyitaliaan, kun taas *rectu* on jäänyt myöhäislatinan teksteihin. Kolmen uuden preposition kehittyminen kuvastaa hyvin prepositioiden käytön yleistymistä sijamuotojen vähentyessä ja latinan kehittyessä kohti romaanisia kieliä.

⁹³ Schiaparelli 1929, 102.

⁹⁴ Pinkster 2015, 1228.

⁹⁵ Rohlf 1969, 224.

⁹⁶ *LSS* s.v. 'rectus'.

Tutkittavassa aineistossa laajin joukko prepositioita esiintyy lokaatioilmaisuuksissa, sillä suuressa osassa asiakirjoista puhutaan maiden myymisestä ja lahjoittamisesta sekä kuvataan muiden myytävien ja annettavien asioiden, kuten talojen ja viinitarhojen, sijaintia. Sijaintia ja kokoa kuvaavat ilmaisut kattavatkin merkittävän osan asiakirjojen vapaasti muotoilluista osista.

Lokaatioilmaisuuksissa käytetyistä prepositioista osa, kuten *in*, *prope* ja *circa*, ovat käytössä vielä klassisen latinan mukaan, mutta osa muistuttaa jo italiaa, kuten *post*. Lisäksi lokaatioilmaisuuksissa käytetään prepositioita, jotka eivät kuulu lainkaan klassiseen latinaan, kuten *da*, *finis* ja *rectu*. Näistä erityisesti *finis* muistuttaa merkitykseltään tässä hyvinkin paljon italiaa, vaikka kirjoitusasu on vielä erilainen.

5.2 Lähde ja teema

Lähde on semanttinen rooli, joka ilmaisee muun muassa paikkaa tai aikaa, josta toiminta tai liike on lähtöisin. Sillä voidaan ilmaista myös alkuperää. Klassisessa latinassa lähde voidaan ilmaista prepositioilla *a*, *ex* ja *de*⁹⁷ sekä monilla eri sijamuodoilla, kuten ablatiivilla ja genetiivillä. Teema puolestaan on esimerkiksi omistamisen kohde, joka ei muutu toiminnan seurauksena.

Tutkittavassa aineistossa lähdeilmaisut liittyvät esimerkiksi maan alkuperäiseen omistajaan tai henkilöihin, joilta kauppahinta on saatu tai jotka saattaisivat myöhemmin vastustaa sopimusta. Tässä luvussa käsitellään myös sellaiset prepositiot, joita käytetään partitiivisen genetiivin sijasta.

5.2.1 *Da* ja *a*

Kuten edellisessä luvussa on mainittu, *da* ei kuulu klassisen latinan, vaan italian prepositioihin. Se on kehittynyt latinan prepositioiden yhdistelmästä *de+a/ad*. Lähde onkin *da*-preposition merkityksistä vanhin ja sen käyttö on myöhemmin laajentunut kattamaan monia muitakin ilmaisutyyppejä⁹⁸. *A* puolestaan kuuluu klassisen latinan prepositioihin, ja sitä käytetään monien muiden käyttötarkoitustensa ohella lähdeilmaisuihin⁹⁹.

Seuraavassa esimerkissä kirjuri on käyttänyt *da*-prepositiota ilmaistessaan lähdeä.

offero ego [...] quattuor modiorum terra ad Argili sup(er) via, ad Aqualonga modiorum dua, ad Tempaniana modiorum duo de terra da Cunichis, ad Arcu modiorum duo de summo campo da S(an)c(t)o Martino
(25 Fluriprandus, 97, 7–9)

On mahdollista, että *da* ilmaisee, keneltä maapala on haltijalleen aiemmin siirtynyt. Tällöin kirjuri olisi vain lyhentänyt varsin vakiintunutta ilmaisua, ja lause olisi alun perin ollut

⁹⁷ Pekkanen 2008, 86.; Pinkster 2015, 818.

⁹⁸ Rohlf 1969, 219–220.

⁹⁹ *TLL* I s.v. 'a, ab, abs' 4, 2–3.

muodossa ”*de terra [quae nobis da Cunichis advenit]*”.¹⁰⁰ Siten lähdemerkitys olisi pohjana kahden nominilausekkeen muodostamalle merkitykselle. Tätä oletusta tukevat seuraavat esimerkit.

olive, que novi ex comparationem da Gualistolo advinet

(31 Sicherad, 114, 18–19)

quarta portionem quem mihi da fratris meis contigit

(58 Ciacio, 186, 8–9)

Edellä kuvattuja tapauksia voisi verrata seuraaviin esimerkkeihin, joiden rakenne on muuten hyvin samanlainen, mutta lähdettä merkitsevä prepositio on *a*.

in terra qui novis [...] a Teodoraci filio q(uon)d(am) Leotari advinet

(24 Fluriprandus, 93, 8–9)

qui novis vicarie et ex comparationem advi(n)et a d(om)n(o) v(iro) b(eatissimo) Talesperiano

(24 Fluriprandus, 93, 13–14)

Alla on kaksi esimerkkiä Sicoinin laatimista asiakirjoista, joista ensimmäisessä on käytetty prepositiota *da* ja jälkimmäisessä prepositiota *de*. Rakenne *loco molestari praesumat*, ’karkottaa pois’ on molemmissa esimerkeissä sama, joten vaihtelu osoittaa, ettei *da*-preposition käyttö ole vielä täysin vakiintunutta. Kirjuri saattaa valita kyseiseen ilmaisuun klassista latinaa muistuttavan preposition *de* tai edellä mainitun preposition *a* puhekielisen *da*-preposition sijasta.

da ipso s(an)c(t)o loco subtragi aut molestari praesumat

(34 Sicoín, 124, 1–2)

numquam nos vel posterus noster te de hanc dicto loco molestari presumat

(35 Sicoín, 126, 6–7)

Seuraavissa esimerkeissä kyseessä on fraasinomainen ilmaisu, jolla luvataan puolustaa sopimusta ketä tahansa vastaan, joka kyseenalaistaa sovitun asian. Näissä ilmaisuissa käytetään enimmäkseen prepositiota *da*, mutta niissä esiintyy myös vaihtelua.

¹⁰⁰ Larson 1988, 205.

da qualivet homine vobis defensare non potuero

(26 Fluriprandus, 98, 18)

*ad heridebus tuis [...] molestia generare pres[umpse]rimus, aut a qualive homine
vob(is) minime defensare potuerimus*

(49 Rodvald, 163, 1–3)

defendere [...] medietate(m) de casas da quacumque homine

(23 Ansolf, 91, 10–11)

Aineiston asiakirjoissa lähdeilmaisu voi olla myös esimerkiksi ostaja, jolta sovittu maksu tulee. Näissä tapauksissa prepositiovalinnat noudattelevat enemmän klassista latinaa kuin italiaa.

recipimus a te [...] pretium placetum

(49 Rodvald, 162, 11)

nulla patiatas taxatione ab alio presbitero

(35 Sicoïn, 125, 18–19)

hec que superius legitur et ha novis offertum est tibi hecclesie

(24 Fluriprandus, 94, 12–13)

*et umquam ullo tempore ad novis retragendum est ad alia eccl(esia) aut ad alium sacerdotem
quod ad novis offertum est*

(16 Sicherad, 45, 13–14; 31 Sicherad, 114, 20–22)

A-prepositio esiintyy aineistossa myös silloin, kun halutaan ilmaista fyysisesti tai ajallisesti ’jostakin lähtien’. Ensimmäisessä esimerkissä kyseessä on rakennus, joka on pystytetty perustuksista lähtien ja toisessa on ajanilmaisu ’tästä päivästä alkaen’.

a fundamentis fabricis vestibulis [...] constitui

(28 Ermimari, 102, 16–17)

ab h(o)d(ierna) die firma ad ipsa s(an)c(t)a vertute [...] possedeat

(16 Sicherad, 45, 12–13; 31 Sicherad, 114, 19–20)

Aineiston perusteella *da*-prepositio alkaa olla asiakirjatekstissä varsin yleinen, ja sitä käytetään myös toistuvissa ilmaisuissa, joissa pyrittiin pitämään klassisen latinan perinteitä yllä. Sen tilalla on kuitenkin silloin tällöin *a*, joten todennäköisesti osa kirjureista on hahmottanut *da*-preposition puhekieliseksi muodoksi ja pyrkinyt käyttämään prepositiota *a*. Molemmat prepositiot

ovat myös säilyneet nykyitaliaan, jossa tosin lähdeilmaisuihin *da* on ottanut itselleen preposition *a* tehtäviä, johon puolestaan on sulautunut muiden prepositioiden, kuten *ad*, merkityksiä.¹⁰¹ *Da* esiintyy aineiston asiakirjoissa 16 kertaa, *a* (sekä *ha* ja *ab*) 55 kertaa. Niinpä klassisen latinan mukaiset prepositiot vaikuttavat säilyttävän asemansa vielä tässä vaiheessa.

5.2.2 *De* ja *ex*

Preposition *de* hyvin yleisesti käytetty merkitys liittyy alkuperään, mutta se voi kuvata muiden merkitystensä ohella myös suuntaa pois päin jostakin¹⁰². *De* saa jo klassisella kaudella itselleen monia muiden prepositioiden, kuten *ab* ja *ex*, tehtäviä, ja siitä muodostuukin myöhäislatinassa hyvin yleisesti käytetty prepositio ilmaisuihin, jotka kuvaavat liikettä pois päin¹⁰³.

Myöhemmin *de*-prepositiosta kehittyi italian *da*, kuten edellä on mainittu, mutta lisäksi se kehittyi italian kielen prepositioksi *di* säilyttäen suurimman osan käyttötarkoituksistaan, kuten partitiiviset ilmaisut¹⁰⁴. Tässä aineistossa *de* esiintyy kaikkiaan 70 kertaa. Seuraavissa esimerkeissä *de*-prepositio toimii alkuperää kuvaavassa merkityksessä.

nullus de heredis meus [...] possit

(25 Fluriprandus, 97, 12–13)

pos n(ostr)o decesso, quem sivi ipsi monaci de ea congregationem eligere [= eligerent], ipsum aveat ordinatum

(31 Sicherad, 114, 15–17)

Ex on klassisen latinan prepositio, jonka merkitys on muun muassa lähde, josta suuntaudutaan pois päin¹⁰⁵. Tutkittavassa aineistossa *ex*- ja *e*-prepositioita on käytetty yhteensä 18 kertaa. *Ex* esiintyy useimmiten ilmaisuihin, jotka muistuttavat partitiivista genetiiviä, joka on myös yksi sen käyttötarkoituksista¹⁰⁶. Lähde on siten alkuperäinen ryhmä, josta yksi edustaja on peräisin, kuten seuraavissa esimerkeissä. Tässä *ex* muistuttaa edellä mainittua *de*-preposition käyttöä.

¹⁰¹ Rohlf 1969, 203–204.

¹⁰² TLL V s.v. 'de' 43, 75–79.

¹⁰³ Valentini 2017, 9.

¹⁰⁴ Rohlf 1969, 207.

¹⁰⁵ TLL V s.v. 'ex' 1084, 47–49.

¹⁰⁶ LSS s.v. 'ex'.

due partis ex novis una cum monaci ipsi eligerent, tertia pars ex nostris inivi sit licentia [...] ordinandum

(24 Fluriprandus, 94, 25–27)

quid si minime ex legitimo prolis meus inivi volueret D(e)o servire

(28 Ermimari, 104, 17–18)

Nykyitaliassa *ex* ei enää ole käytössä, vaan sen tehtävät sulautuvat osaksi muita prepositioita. Näitä ovat esimerkiksi *da* ja *di*.¹⁰⁷

De saa seuraavissa esimerkeissä merkityksen ’ulos, pois’, joista kaksi ensimmäistä kuvaavat poistumista tästä elämästä. Toisessa esimerkissä, ”*ego antea...*” kirjuri on käyttänyt prepositiota *de* myös ilmaisussa ’ennen Ratbergaa’, joka muistuttaa enemmän nykyitaliaa kuin latinaa. Viimeisessä esimerkissä ”*comparavimus...*” käytetään *de*-prepositiota merkityksessä ’alueelta’.

et si abbas de hac luce migratus fueret [...] quem monaci ipsi elegerent de eo monasterio

(16 Sicherad, 45, 17–19)

ego antea [d]e Ratberga de saeculo recessero

(34 Sicoïn, 123, 19–20)

exisset de terra sua partibus Transpadanis

(35 Sicoïn, 125, 6)

comparavimus nobis vineas terras de partibus Pisana vel Lucense

(34 Sicoïn, 123, 13–14)

De-prepositiota käytetään jo klassisessa latinassa myös ilmaisemaan aihetta, jolloin se saa merkityksen ’jotakin koskien’¹⁰⁸. Seuraavassa esimerkissä *de* merkitsee asioita, joita asiakirja koskee, jolloin kyseiset asiat ovat toiminnan teema.

de quib(us) previdi vobis cartula venditionis facere

(26 Fluriprandus, 98, 15)

Myöhäislatinassa *de* yleistyy erityisesti prepositioiden *a* ja *ex* kustannuksella niin, että keskiajalle tultaessa *de* on muodostunut lähes ainoaksi lähteestä etäännyntä ilmaisevaksi

¹⁰⁷ Rohlfs 1969, 207.

¹⁰⁸ LSS s.v. ’de’.

prepositioksi. Tähän sisältyy muun muassa alkuperä ja joukko, josta yksittäinen jäsen on peräisin.¹⁰⁹ Tämä sama kehitys on nähtävissä jo tässä aineistossa, jossa *de* esiintyy paljon useammin kuin *a* tai *ex*. Siinä, missä *de* esiintyy 70 kertaa, muut kaksi esiintyvät 18 (*e* ja *ex*) ja 55 (*a*) kertaa. Samalla *da*, joka on verrattain uusi tulokas, esiintyy lähes yhtä usein kuin *ex*, 12 kertaa. Juuri *de*, *a* ja *da* ovat ne prepositiot, jotka säilyvät moderniin italiaan.

Tässä aineistossa on näkyvissä paitsi prepositioiden runsas käyttö verrattuna klassiseen latinaan myös lähdeilmaisuissa käytettävien prepositioiden kehittyminen kohti roomaanisia kieliä. Lähdetä ilmaistaan yhä useammin prepositiolla *de* samalla, kun *ex* muuttuu harvinaisemmaksi. Samoin *da*-prepositiota käytetään varsin laajasti, vaikka osa kirjureista todennäköisesti pyrki välttämään sen käyttöä.

¹⁰⁹ Valentini 2017, 9.

5.3 Syy, tapa ja reitti

Syy tai tarkoitus on semanttisena roolina asia, jonka vuoksi toiminta suoritetaan. Klassisessa latinassa tämä ilmaistaan esimerkiksi prepositiolla *propter* sekä *in*, *ad* ja *ob*¹¹⁰. Tapa puolestaan on menetelmä, jolla toiminta suoritetaan, ja tässä siihen on liitetty myös instrumentti. Tapaan ja instrumenttiin liittyviä klassisen latinan prepositioita ovat muun muassa *cum*, *sine* ja *per*¹¹¹. Reitti liittyy liikkeeseen jonkin paikan kautta ja myös sen ilmaisemiseen käytetään klassisessa latinassa prepositiota *per*¹¹².

5.3.1 *Pro*, *ex* ja *propter*

Prepositio *pro* toimii tutkittavassa aineistossa tarkoitusta kuvaavissa ilmaisuissa. Näistä erityisesti ”*pro redemptione anime...*”-tyyppiset ilmaisut ovat fraasinomaisia ja toistuvat asiakirjojen alkupuolella. *Pro* esiintyy tässä aineistossa kaikkiaan 32 kertaa.

si forsitans alequa causa opus fueret pro causa s(an)c(t)i Laurenti aut s(an)c(t)i Valentini, ut licentia aveas pro ipso s(an)c(t)o loco vindere

(27 Petrus, 100, 10–11)

pro amore D(e)i et redemptione anime nostre [...] hecclesiam [...] constituemus

(24 Fluriprandus, 93, 4–5)

pro fidelib(us) ecclesiasticis servitiis tuis, quib(us) nobis placire istudis, nus pro remuneratione anime nostre damus tibi

(22 Osprandus, 88, 8–10)

Prepositiota *pro* voidaan käyttää myös merkityksessä ’jostakin (palkaksi)’ esimerkiksi maksuun liittyvissä ilmaisuissa¹¹³. Seuraavat esimerkit osoittavat, että prepositiota *pro* käytetään tässä aineistossa myös tällä tavalla.

offeruet [...] Teodoraci pro terra et vinea solid(os) quadraginta

(24 Fluriprandus, 94, 4–5)

¹¹⁰ Pinkster 2015, 907.

¹¹¹ Pinkster 2015, 866.

¹¹² Pinkster 2015, 831.

¹¹³ TLL X s.v. ’pro’ 1427, 57.

*pretium petivi, et in presente accepi pro s(upra)s(crip)ta terrule, auris soled(us) nobis Lucano
numero quindecim et tremisse tantum*

(46 Ansof, 153, 17–19)

Ex esiintyy aineistossa eniten lähdeilmaisuuissa, mutta yksittäistapauksena myös syytä kuvaavassa lauseessa. Seuraavassa esimerkissä kyseessä on käsky, toiminnan aloittava sysäys. Tällä tavoin *ex*-prepositiota on käytetty lähinnä myöhäislatinassa¹¹⁴.

ex iussione d(om)n(i) Thalesperiani [...] vel ex rogatus Fortonati cartula scripsi

(16 Sicherad, 45, 24–26)

Propter saa prepositiona muun muassa merkityksen ’vuoksi, tähden’, joka vastaa semanttisista rooleista tarkoitusta. *Propter* esiintyy tässä merkityksessä jo klassisen ajan kirjailijoilla.¹¹⁵ Tässä merkityksessä se esiintyy myös tässä aineistossa, kuten seuraava esimerkki osoittaa.

duvio (et) segreta Christi suscipere humilis esse propter se

(16 Sicherad, 44, 7–8)

Näistä kolmesta prepositiosta yksikään ei ole säilynyt italian kieleen, vaan ne ovat korvautuneet muilla prepositioilla. Niinpä *pro*, *ex* ja *propter* esiintyvät tässä aineistossa vielä osittain klassisen latinan mukaan ja osittain myöhäislatinalle tyypillisempään tapaan.

5.3.2 *Iuxta* ja *per*

Iuxta on prepositio, jota käytetään klassisessa latinassa tavallisesti merkityksessä ’vieressä, lähellä’, ja sitä on käytetty lähes synonyyminä prepositiolle *prope*¹¹⁶. Sillä on kuitenkin olemassa myös merkitys ’samalla tavoin, mukaisesti’¹¹⁷, joka vastaa semanttisena roolina tapaa.

Tässä aineistossa *iuxta* esiintyy ainoastaan kuvaannollisessa merkityksessä. Kyseistä prepositiota onkin käytetty näissä asiakirjoissa täsmälleen siinä merkityksessä, joka sillä on säilynyt

¹¹⁴ TLL VII s.v. ’iussio’ 707, 24.

¹¹⁵ TLL X s.v. ’propter’ 2116, 7.

¹¹⁶ TLL X s.v. ’prope’ 1952, 21.

¹¹⁷ TLL VII, s.v. ’iuxta’ 748, 51.

byrokraattisessa kielessä nykyitaliassa, esimerkiksi *giusta l'accordo*, 'sopimuksen mukaisesti'¹¹⁸. Tällaista ilmaisua tarvitaan varsin harvoin, ja *iuxta* esiintyykin aineistossa vain 4 kertaa siinä, missä *prope* 14 kertaa.

mandatum iuxta regule ordine faciendum

(24 Fluriprandus, 94, 20)

traditionem iuxta uius sententie [...] adimplire diveas

(24 Fluriprandus, 94, 23)

iuxta placitum D(e)o ad propria remeatus [...] opem p(er)fici

(28 Ermimari, 102, 13–14)

iuxta D(e)i preceptum omnium opem ferre non desinat

(28 Ermimari, 104, 14–15)

Prepositiota *per* käytetään klassisen latinan mukaisesti merkityksessä 'läpi, kautta', kun ilmaisussa on kyse toisen henkilön maiden kautta kulkemisesta.

licentiam aveas omo noster p(er) ipsa vinea transsire ad alia vine nostra

(51 Tuntematon, 172, 11–13)

Aineistossa esiintyy myös muita preposition *per* lukuisista käyttötavoista ja se toistuukin aineistossa yhteensä 55 kertaa. Asiakirjojen vakiintuneissa ilmaisuissa *per* esiintyy instrumentaalisesti merkityksessä 'kautta, avulla', kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

ego [...] hecclesia [...] p(er) manum artificum a fundamentis construximus

(42 Leonacis, 144, 5–8)

per nostram iscriptam in ti firmamus

(22 Osprandus, 88, 14–15)

curte cum fundamento ubi ipse ecclesia vel monasterio sitas sunt p(er) loca designata

(28 Ermimari, 102, 19–20)

Per-prepositiota käytetään myös muissa vakiintuneissa ilmaisuissa, kuten merkityksessä 'kaikesta, kaikin tavoin' seuraavassa esimerkissä.

¹¹⁸ Rohlf 1969, 209.

p(er) omnia opem uiusce sinedoci [...] traditionem [...] adimplire diveas

(24 Fluriprandus, 94, 23–24)

Poikkeuksena *per*-preposition käytöstä aineistossa esiintyy virke, jossa *per* ilmaisee agenttia, toimijaa. Sen voi tulkita myös merkityksessä 'henkilön kautta'. Tämä on *per*-preposition varsin harvinainen käyttötapa, ja se esiintyy klassisen latinan lisäksi vain vanhassa italiassa¹¹⁹.

casa qui regitur p(er) Sintarine baulco [...] qui regitur p(er) Maurello massario [...] p(er) Barinchulo massario [...] regitur p(er) Audolf mass(ario)

(28 Ermimari, 103, 16–21)

Tässä aineistossa syytä, tapaa ja reittiä on ilmaistu viidellä eri prepositiolla, joista kolme ensimmäistä, *pro*, *ex* ja *propter* eivät ole säilyneet nykyitaliassa. *Iuxta*-preposition käyttöalue on tämän aineiston perusteella kaventunut merkitykseen 'mukaisesti' eikä sitä enää käytetä konkreettisissa sijainti-ilmaisuissa, kuten klassisessa latinassa. Tämä merkitys sillä on säilynyt nykyitaliaan saakka ja sielläkin vain vanhanaikaisessa byrokratiakielessä. *Per* puolestaan vaikuttaa aineiston perusteella toimivan merkityksessä 'kautta' ja 'avulla' klassisen latinan tavoin, mutta nämä merkitykset sillä on myös italiassa.

¹¹⁹ Rohlfs 1969, 211.

5.4 Kohde, vastaanottaja, hyötyjä ja liittolainen

Semanttisena roolina kohde on usein hyvin konkreettinen määränpää, jonne saavutaan tai jota kohti liike suuntautuu¹²⁰. Tätä voidaan ilmaista klassisessa latinassa esimerkiksi prepositioilla *ad* ja *contra*, mikä on näkyvissä myös tutkittavassa aineistossa.

Vastaanottaja eli resipientti on semanttinen rooli, joka ilmaisee nimensä mukaisesti saajan¹²¹. Se ilmaistaan klassisessa latinassa tavallisesti datiivilla, mutta myös esimerkiksi prepositioilla *ad*. Hyötyjä muistuttaa hyvin paljon vastaanottajaa, ja näitä kahta ilmaistaankin hyvin samaan tapaan, esimerkiksi prepositioilla *ad* ja *pro*.¹²²

Liittolainen on elollinen toimija, joka osallistuu toimintaan tavallisesti yhdessä agentin kanssa. Klassisessa latinassa tätä ilmaistaan prepositioilla *cum* ja *sine*.

5.4.1 *Contra* ja *ad*

Contra on prepositio, joka ilmaisee vastakkaisuutta ja samalla toiminnan kohdetta. Se säilyttää merkityksensä varsin hyvin läpi keskiajan aina nykyitaliaan asti, jossa prepositio on muodossa *contro*¹²³. Myös tässä aineistossa *contra* ilmaisee vahvasti vastakkainasettelua ja epäoikeudenmukaista toimintaa, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi. *Contra* esiintyy aineistossa vain 7 kertaa, joista suuri osa on ensimmäisen esimerkin kaltaisia fraaseja.

contra hanc cartula venditionem [...] ire

(23 Ansof, 91, 8)

si a qualive homine ipse ecclesia vel monasterio contra iustitia pulsatus fuerit

(28 Ermimari, 104, 22–23)

Seuraavissa esimerkeissä *ad* toimii kohteen ilmaisijana. Tämä merkitys sillä säilyy klassiselta ajalta aina italian kieleen saakka.

¹²⁰ Ojutkangas ym. 2015. 135.

¹²¹ Ojutkangas ym. 2015, 135.

¹²² Pinkster 2015, 897.

¹²³ Rohlf 1969, 206.

recorrentes nos [...] ad aula misericordie

(24 Fluriprandus, 93, 2–3)

accessimus ad [...] Thalesperiano

(31 Sicherad, 114, 1–2)

licentiam aveas omo noster p(er) ipsa vinea transsire ad alia vine nostra

(51 Tuntematton, 172, 11–13)

Seuraavissa esimerkeissä *ad* esiintyy vastaanottajan ilmaisijana. Tätä rakennetta ovat käyttäneet jo klassisen ajan kirjoittajat, jotka yhdistävät *ad*-preposition akkusatiivipäätteeseen¹²⁴. Tämä on näkyvissä myös nykyitaliassa, jossa vastaanottaja ilmaistaan prepositiolla *a*¹²⁵.

offero [...] tibi ecclesie [...] quem [...] constitui [...] et ad ei(us) monasterium

(28 Ermimari, 102, 15–19)

quam [...] decrevi ad designatum

(28 Ermimari, 103, 9–10)

Tässä aineistossa *contra* ja *ad* toimivat kohteen ja vastaanottajan ilmaisijoina samalla tavalla kuin klassisessa latinassa ja italiassa.

5.4.2 *Per, cum ja sine*

Hyötyjää kuvataan aineistossa myös prepositiolla *per*, jota käytetään myös muissa semanttisissa rooleissa yhteensä 55 kertaa. Sen merkitys ’syystä, vuoksi’¹²⁶ on verrattavissa myös seuraaviin esimerkkeihin, joissa kyse on lahjoituksista ja esimerkiksi kristittyjä varten rakennetusta kirkosta. Ilmaisuihin ”*per dotis titulo*” toistuu asiakirjoissa hyvin usein, joten prepositiota *per* käytetään siinä lähinnä tradition mukaisesti. Viimeisessä esimerkissä, ”*si contra hanc...*”, *per* on merkityksessä ’(omaksi) hyödykseni’. Esimerkkien kuvaamat merkitykset vastaavat myös italian tapaa käyttää prepositiota *per*¹²⁷.

p(er) hanc dotis titulo medietatem de omnem ris mea

¹²⁴ Molinelli 1996, 80.

¹²⁵ Rohlf 1969, 203.

¹²⁶ *LSS s.v. 'per'*.

¹²⁷ Rohlf 1969, 211.

(42 Leonacis, 144, 9–10)

ecclesia [...] p(er) cristeanus hominis condita et p(er) dotis et donis tetulo confirmata

(25 Fluriprandus, 97, 2–4)

meam parte in integro idem p(er) pr(e)d(ic)tas dotis fermavi

(40 Gaudentius, 138, 12–13)

si contra hanc cartula [...] venire temptavero ego p(er) me Candido aut heredibus meis

(45 Ansof, 151, 6–8)

Kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi, prepositioilla *cum* ja *sine* voidaan viitata niin ihmisiin kuin elottomiin asioihin. *Cum* esiintyy tässä aineistossa yhteensä 51 kertaa, mikä johtuu asiakirjojen kielen toistavasta luonteesta sekä siitä, että suurin osa *cum*-prepositioista liittyy elottomiin asioihin. Ne toistuvat kirjureiden luettellessa kaikki esimerkiksi lahjoitukseen tai kauppaan kuuluvat osat. Elollisten toimijoiden yhteydessä *cum* toimii yhdessä *sine*-preposition kanssa semanttisessa roolissa, joka kuvaa liittolaisia tai tilanteita, joissa toimitaan ilman liittolaista¹²⁸.

nos Teutpald cum g(ermano) meus, et Dummulum, Leonaci cum g(ermano) meo [...] ecclesiam [...] constituemus

(24 Fluriprandus, 92, 4 – 93, 5)

exeas cum medietatem de omnem res mobile

(57 Bonefatus, 184, 11–12)

Tämän preposition vastakohta, *sine*, esiintyy aineistossa niin ikään henkilöiden ja elottomien asioiden kanssa yhteensä 6 kertaa. Toisin kuin *cum*, joka on säilynyt nykyitaliaan muodossa *con*, *sine* esiintyy enää vain Triesten paikalliskielessä muodossa *sina* tai *seina*¹²⁹.

si quis [...] sine coniuve D(e)o servire volueret

(16 Sicherad, 45, 15–16)

sine omni taxatione D(omi)no deservire debeat

(34 Sicoïn, 123, 21–22)

Kohdetta ja vastaanottajaa ilmaistaan tämän aineiston asiakirjoissa prepositiolla *ad*, jonka käyttöalue ulottuu myös muihin semanttisiin rooleihin. Se esiintyy aineistossa 78 kertaa, mikä

¹²⁸ Pinkster 2015, 897–898.

¹²⁹ Rohlf 1969, 235.

kuvastaa hyvin sen monipuolisuutta. Sen lisäksi kohdetta ilmaistaan prepositiolla *contra*, jonka käyttö on paljon kapea-alaisempaa. *Ad* ja *contra* toimivat tässä aineistossa hyvin samalla tavalla kuin klassisessa latinassa ja italiassa.

Hyötyjää ilmaistaan latinassa prepositiolla *pro*, mutta tässä aineistossa sitä käytetään tarkoituksen ilmaisemiseen. Sen sijaan *per*, jota käytetään myös muissa semanttisissa rooleissa, esiintyy hyötyjää kuvaavissa ilmaisuissa samaan tapaan kuin italiassa. Italiaa muistuttaa myös *cum*, jota käytetään niin ikään sekä latinaa että italiaa mukaillen. *Sine* sen sijaan on vain latinaan kuuluva prepositio eikä sen käyttö ole jatkunut italiassa.

6 Yhteenveto

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvailla, millä tavalla prepositioita on käytetty 700-luvun alun asiakirjojen vapaasti muotoilluissa osissa Schiaparellin editiossa *Codice diplomatico longobardo* sekä missä määrin niiden käyttö noudattelee klassisen latinan perinteitä ja toisaalta heijastaa italian syntaksin tulevaa kehitystä. Tutkimusaineisto koostui 20 dokumentista, jotka on kirjoitettu vuosien 713–737 aikana Toscanan alueella. Yhteensä prepositiolausekkeita näissä asiakirjoissa oli 730. Tulokset jaoteltiin semanttisten roolien mukaan niin, että jokaisen kohdalla kuvailtiin ne prepositiot, joita kyseisen roolin ilmaisemiseen on käytetty.

Ensimmäinen hypoteesi oli, että aineiston teksteissä käytetään vielä paljon klassisen latinan mukaisia prepositioita, joiden käytössä on kuitenkin sekä latinan että italian piirteitä. Tulosten perusteella erityisesti *in* ja *ad*, joita esiintyi aineistossa runsaasti, toimivat lokaatioilmaisuuksissa siinä merkityksessä, joka niillä on niin klassisessa latinassa kuin italiassakin. Tämän lisäksi *ad* toimi tässä aineistossa vastaanottaja- ja kohdeilmaisuuksissa siten kuin sitä voidaan käyttää molemmissa kielissä.

Muita latinasta italiaan säilyneitä prepositioita, joita aineistosta nousi esiin, olivat lokaatioilmaisuuksissa toimivat *subtus* ja *super*, kohdetta ilmaiseva *contra* ja liittolaista ilmaiseva *cum*. Nämä neljä ovat säilyttäneet käyttötapsansa latinasta italiaan, joskin *super* vaikutti aineiston perusteella saaneen itselleen preposition *post* tehtäviä lokaatioilmaisuuksissa.

Prepositio *de* yleistyi myöhäislatinassa ja vie samalla tilaa muilta, kuten prepositioilta *a* ja *ex*. Tämä oli näkyvissä jo tutkittavassa aineistossa, jossa *de* esiintyi 70 kertaa, kun *a* ja *ex* yhdessä vain 68 kertaa. Tässä aineistossa *de* näytti saaneen erityisesti preposition *ex* tehtäviä lähdeilmaisuuksissa. Aineiston perusteella kehitys, joka johtaa *ex*-preposition katoamiseen oli kuitenkin vielä kesken, sillä sekä prepositiota *de* että *ex* käytettiin alkuperään liittyvissä ilmaisuissa.

Ensimmäiseen hypoteesiin liittyivät edellä mainittujen prepositioiden lisäksi ne prepositiot, jotka säilyvät latinasta italiaan, mutta joiden käyttötapa muuttuu. Tällaisia olivat *per*, *iuxta* ja *infra*. Aineiston perusteella *per* näytti muuttaneen käyttötapaansa ja korvanneen preposition *pro* hyötyjäilmaisuuksissa. *Pro*, joka ei kuulu enää italian prepositioihin, toimi tässä aineistossa vielä syytä tai tarkoitusta kuvaavissa ilmaisuissa. *Iuxta* puolestaan oli menettänyt tässä

kehityskaarensa vaiheessa jo lokaatioon liittyvän merkityksensä, ja sitä käytettiin jo samalla tavalla kuin modernin italian virkakielessä.

Infra-prepositiota käytettiin tässä aineistossa lokaatioilmaisuissa, mutta vain kahdesti, joista toinen tapaus vaikutti sekaannukselta preposition *intra* kanssa. Niinpä prepositiota *infra* ei tässä aineistossa käytetty aivan klassisen latinan eikä aivan italiankaan mukaisesti. Toinen tällainen prepositio on adjektiivista johdettu *rectu*, joka esiintyi aineistossa vain kerran merkityksessä 'pitkin, myötäisesti' ja joka ei ole säilynyt italiaan.

Edellä mainittujen lisäksi aineistossa esiintyi joukko klassisen latinan prepositioita, joita käytettiin tässä kielen kehityksen vaiheessa hyvin harvakseltaan ja jotka eivät kuulu enää italian prepositioihin. Näitä olivat *ante*, *circa*, *extra*, *inter*, *propter*, *sine* ja *trans*. Näistä lähes kaikki ovat lokaatiota ilmaisevia prepositioita, joita oli aineistossa käytetty vielä niiden klassisen latinan mukaisessa merkityksessä. Tähän ryhmään kuuluvat myös *post* ja *sub*, joita käytettiin tämän aineiston asiakirjoissa ajallisessa merkityksessään. Nekään eivät ole säilyneet moderniin italiaan.

Toinen tähän tutkimukseen liittyvä hypoteesi oli, että aineistossa olisi todennäköisesti sellaisia prepositioita, jotka eivät kuulu klassisen latinan perinteisiin prepositioihin, vaan lähinnä italiaan. Näitä oli aineistossa kaksi, *finis* ja *da*. *Finis* esiintyi aineistossa vain yksittäisesti, mutta sen käyttö vastasi jo varsin hyvin italiaa. *Da* puolestaan esiintyi eniten aineistossa lähdeilmaisuissa, mutta myös lokaatioissa ilmansuuntien yhteydessä.

Aineiston perusteella vaikutti siltä, että lähdeilmaisuissa *da* ja *a* vaihtelivat vielä varsin satunnaisesti, joten *da* ei ollut vielä kehityksensä tässä vaiheessa täysin vakiintunut kirjoitettuun kieleen. Osa kirjureista todennäköisesti hahmotti *da*-preposition puhekieliseksi muodoksi ja valitsi sitä lähinnä olevan klassisen latinan preposition *a*.

Tämän aineiston perusteella 700-luvun alun asiakirjojen vapaasti muotoilluissa osissa käytettiin prepositioita niin klassisen latinan kuin italiankin mukaisesti, mutta myös suuri osa prepositioista oli sellaisia, että niiden käyttötarkoitus tai merkitys olivat muuttuneet hieman lähemmäs italiaa ja etäämmälle latinasta. Prepositioiden kehitys oli siis yllättävänkin pitkällä ottaen huomioon, että kirjurit pyrkivät säilyttämään byrokratian kielen mahdollisimman lähellä klassista latinaa osaamisensa puitteissa.

Semanttiset roolit osoittautuivat toimiviksi kategorioiksi prepositioiden käytön tutkimuksessa. Prepositiot toimivat suurelta osin lauseessa juuri pääsanansa semanttisen roolin ilmaisijoina, joten niiden jaottelu merkitystehtäviin selkeytti tulosten esittelyä. Aineiston prepositioista muodostui kaikkiaan 10 kategoriaa, mikä osoittaa, että 20 asiakirjan otanta oli riittävä kuvaamaan prepositioiden käyttöä varsin monipuolisesti.

Tämä tutkimus herättää monia jatkokysymyksiä, sillä systemaattista tutkimusta prepositioiden käytöstä näissä asiakirjoissa ei juurikaan ole ollut ennen tätä tutkimusta. Koska prepositioita esiintyy jo 20 asiakirjassa yli 700, asiakirjat tarjoavat hyvät mahdollisuudet tilastolliseenkin vertailuun. Aihetta voisi tutkia entistä laajemmin kokoelman kaikista asiakirjoista, jolloin olisi mahdollista liittää mukaan myös prepositioiden ajallinen kehitys esimerkiksi sadan tai kahdensadan vuoden ajalta.

Olisi esimerkiksi mielenkiintoista selvittää, milloin Toscanan tai Italian alueen asiakirjateksteistä katoavat ne prepositiot, joita tämän tutkimuksen aineistossa esiintyi vain yksittäisinä. Toisaalta olisi myös mahdollista tutkia *da*-preposition kehitystä tarkemmin ja selvittää, missä kehityksensä vaiheessa se ottaa muiden prepositioiden tehtäviä itselleen. Kuinka paljon *da*- ja *a*-prepositiot vaihtelevat samoissa rakenteissa viisikymmentä tai sata vuotta myöhemmin? Kuinka karolinginen renessanssi vaikuttaa *da*-preposition käyttöön vai vaikuttaako lainkaan? Prepositioiden käytön ohella aineistosta voi tutkia monia muitakin myöhäislatinan piirteitä, kuten sijapäätteiden katoamista tai sanaston muutoksia.

Kokoelman asiakirjat ovat hyvä lähde myös muille tutkimusaloille. Ne tarjoavat paljon tietoa 700- ja 800-lukujen yhteiskunnasta, kuten rahankäytöstä, topografiasta, maanmittauksesta sekä ihmisten ja alueiden nimistöstä. Nämä osa-alueet tukevat keskiajan yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimusta, johon kieli myös kuuluu.

Tässä tutkimuksessa käytettyä aineistoa voisi myös verrata muihin saman aikakauden lähteisiin, kuten moni tutkija on tehnytkin. Esimerkiksi Leges Liutprandi regis -kokoelman tekstejä voisi verrata prepositioiden kannalta Schiaparellin edition teksteihin. Eri näkökulmat ja tutkimuksen kohteet varhaiskeskiajan teksteistä tuovat aina lisää tietoa latinan kehitysvaiheista kohti roomanisia kieliä.

Asiakirjojen kielen tutkimus tuo kielihistorian tutkimukseen paljon lisätietoa esimerkiksi puhekielisten ilmaisujen sulautumisesta kirjoitettuun kieleen. Siksi *Codice diplomatico longobardo* -kokoelma on aineisto, jota tulisi hyödyntää kielihistoriallisessa tutkimuksessa enemmän jo olemassa olevan tutkimustiedon lisänä. Tämän aineiston tutkimus tukee sekä latinan että italian tuntemusta valaisemalla niitä polkuja, joita pitkin romaaniset kielet ovat kehittyneet. Tähän on pyrkinyt omalta osaltaan myös tämä pro gradu -tutkielma.

Kirjallisuus

Lähteet

Codice diplomatico longobardo 1–2. A cura di L. Schiaparelli. Roma 1929–1933.

Tutkimuskirjallisuus

Bonfante, G. 1999. *The Origin of the Romance Languages: stages of the Development of Latin.*
Ed. L. Bonfante. Heidelberg.

DELI = Dizionario etimologico della lingua italiana. Cortelazzo, M. – Zolli, P. (a cura di).
Bologna. 1980.

Fiorentino, G. 1994. 'Aspetti della morfologia nominale nelle carte cavensi del IX secolo'.
Archivio glottologico italiano 79:1. Firenze. 23–50.

Korkiakangas, T. 2016. *Subject case in the Latin of Tuscan charters of the 8th and 9th centuries.*
Helsinki.

Larson, P. 1988. *Gli elementi volgari nelle carte del Codice diplomatico longobardo.* Tesi di
laurea (inedita). Firenze.

Larson, P. 2000. 'Tra linguistica e fonti diplomatiche: quello che le carte dicono e non dicono'.
La preistoria dell'italiano. A cura di J. Herman – A. Marinetti. Venezia. 151–166.

Larson, P. 2012. 'Le carte alto-medievali come fonte di lingua: qualche esperienza personale'.
La Lingua dei documenti notarili altomedievali dell'Italia. A cura di R. Sornicola
– P. Greco. Napoli. 63–74.

Levin, B. – M. Hovav. 2005. *Argument Realization.* Cambridge.

LSS = Latinalaissuomalainen sanakirja. Streng, A. (toim.). Jyväskylä. 2006.

Löfstedt, E. 1959. *Late Latin.* Oslo.

Molinelli, P. 1996. 'Casi e preposizioni in latino: lo sviluppo del genitivo e del dativo. Una
prospettiva (anche) sociolinguistica'. *Linguistica e Filologia* 3. Bergamo. 73–
125.

Ojutkangas, K. – M. Larjavaara – M. Miestamo – J. Ylikoski. 2015. *Johdatus kielitieteeneseen.*
Helsinki.

Palmer, M. – D. Gildea – N. Xue. 2010. *Semantic role labeling.* San Rafael.

Pekkanen, T. 2008. *Ars Grammatica: latinan kielioppi.* Helsinki.

- Pinkster, H. 2015. *The Oxford Latin Syntax: Volume I, the simple clause*. New York.
- Politzer, F – R. Politzer. 1953. *Romance trends in 7th and 8th century Latin documents*. North Carolina.
- Rohlf, G. 1969. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: Sintassi e formazione delle parole*. Torino.
- Sabatini, F. 1965. 'Esigenze di realismo e dislocazione morfologica in testi preromanzi'. *Rivista di cultura classica e medievale* 7. Pisa – Roma. 972–998.
- Schiaparelli, L. 1929. 'Avvertenza'. Ks. *Codice diplomatico longobardo* 1–2. vii–xi.
- Schiaparelli, L. 1933. 'Note diplomatiche sulle carte longobarde'. *Archivio storico italiano* 7:19. Firenze. 3–66.
- Tekavčić, P. 1975. 'Agli albori dell'italiano'. *Linguistica* 15. Ljubljana. 209–239.
- TLL = Thesaurus Linguae Latinae*. Lipsiae. 1900–.
- Van Valin, R. 2001. *Introduction to Syntax*. Cambridge.
- Väänänen, V. 1974. *Introduzione al latino volgare*. Bologna.
- Wickham, C. 1981. 'Early medieval Italy: central power and local society 400-1000'. *New studies in Medieval history*. Michigan.
- Ylikoski, J. – K. Västi – S. Kittilä (ed.) 2011. *Case, Animacy and Semantic roles*. Amsterdam.